

Jaarverslag 2008

Kris Joosten, Tamira Hankman & Raymond Creemers
Vastgesteld door het Algemeen Bestuur van RAVON op 18 april 2009

STICHTING RAVON
POSTBUS 1413
6501 BK NIJMEGEN
www.ravon.nl
kantoor@ravon.nl
024-3653270

Colofon

© 2009 Stichting RAVON Nijmegen

Rapportnummer 2009-02

Eindredactie: Kris Joosten, Tamira Hankman en Raymond Creemers

Foto omslag: mannetje zandhagedis Fotograaf: Jelger Herder

Wijze van citeren: Joosten, C.M.C., T. Hankman en R. Creemers, 2008. Jaarverslag 2008 Stichting RAVON.

INHOUD

1	INLEIDING	1
2	DE STICHTING RAVON	1
2.1	Dagelijks Bestuur (DB) en Algemeen Bestuur (AB)	1
2.2	Werkorganisatie	2
2.3	Samenwerking	3
3	THEMA VRIJWILLIGERS EN DONATEURS	5
3.1	Werkgroepen en Afdelingen	5
3.2	Uitgegeven ontheffingen	5
3.3	Weekenden	6
3.4	RAVON-dag	7
3.5	RAVON-tijdschrift	7
3.6	RAVON-website	7
3.7	Webwinkel	8
3.8	Helpdesk	8
3.9	Projecten gericht op vrijwilligers	8
4	THEMA DATA	10
4.1	Telmee.nl en NDFP	10
4.2	Atlas van reptielen en amfibieën in Nederland	10
4.3	Gegevensleveringen	10
4.4	Vissenatlas Gelderland	11
5	THEMA ONDERZOEK	12
5.1	Monitoring.....	12
5.2	Projecten gericht op onderzoek.....	13
5.3	Stagiaires.....	16
6	THEMA BESCHERMING	17
6.1	Nationale Rode Lijst	17
6.2	Projecten gericht op bescherming	17
7	THEMA DRAAGVLAK	20
7.1	Padden.nu	20
7.2	Praktisch natuurbeheer	20
7.3	Jaar van de kikker	21
7.4	Het verborgen bestaan van de gladde slang.....	21
7.5	Projecten gericht op beheer of participatie	22
8	THEMA INTERNATIONAAL	24
8.1	Wereldcongres Manaus	24
8.2	Symposium ZSL London Engeland	24
8.3	Symposium ARG-UK	24
8.4	Congres Spanje	24
8.5	Congres Duitsland.....	25
8.6	Seminar LIFE Nature project in Eastern Baltic region	25
8.7	Veldtrip Kroatië	25
9	OVERIGE	26
9.1	Financiën	26
9.2	Opdrachtgevers	26
	BIJLAGE 1 Publicatielijst	27

1 Inleiding

In dit jaarverslag vermelden wij de belangrijkste zaken uit 2008 met betrekking tot de Stichting Reptielen Amfibieën Vissen Onderzoek Nederland (RAVON), vestigingsplaats statutaire zetel Nijmegen, KvK 41077572. Er is zowel informatie over de vrijwilligersactiviteiten als over de werkorganisatie opgenomen. De indeling volgt de zes thema's zoals deze zijn vastgesteld in het Meerjarenplan 2008-2012, te weten Vrijwilligers en donateurs, Data, Onderzoek, Bescherming, Draagvlak, Internationaal. Een bondige versie van dit jaarverslag is als kleurenbrochure uitgegeven. Heeft u vragen over een bepaald onderdeel uit dit jaarverslag, dan kunt u zich direct richten tot de schrijver van het betreffende onderdeel.

2 De Stichting RAVON

RAVON coördineert de inventarisatie en monitoring van reptielen, amfibieën en vissen door vrijwilligers in Nederland. Op basis van deze gegevens zet RAVON zich in voor betere bescherming en het duurzaam behouden van de soorten en hun leefgebieden. Honderden deskundige en enthousiaste vrijwilligers inventariseren en monitoren jaarlijks vele gebieden.

De stichting heeft ten doel:

- a. de bescherming van de Nederlandse reptielen, amfibieën en vissen, waaronder begrepen behoud, adequaat beheer en herstel van haar biotopen
- b. de bevordering van natuurbehoud en milieubeheer in algemene zin.

RAVON werkt op non profit basis: het positief resultaat van de jaarrekening wordt weer geïnvesteerd in het werk van de stichting en dat van de vrijwilligers.

De werkorganisatie van de RAVON is gehuisvest op de Radboud Universiteit te Nijmegen en op de Universiteit van Amsterdam (RAVON Werkgroep Monitoring). De Werkgroep Monitoring coördineert het Meetnet Amfibieën en het Meetnet Reptielen in het kader van het Netwerk Ecologische Monitoring. In Nijmegen wordt vooral gewerkt aan verspreidingsonderzoek en soortbescherming. RAVON voert ook professionele inventarisaties uit, evenals kennisintensieve opdrachten. Verder werken we aan voorlichting en geven we praktijkgerichte cursussen. Bovendien is RAVON actief bij het opstellen en uitvoeren van provinciale beschermingsplannen, zoals voor de gladde slang, de boomkikker, de knoflookpad, de vroedmeesterpad en de geelbuikvuurpad.

2.1 Dagelijks Bestuur (DB) en Algemene Bestuur (AB) – door Rob van Westrienen

Het Dagelijks Bestuur van RAVON vergaderde in 2008 vier keer en het Algemeen Bestuur kwam twee keer bij elkaar. Belangrijke onderwerpen die aan de orde kwamen in het AB zijn:

- Beschikbaarstelling gegevens via de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF)
- Verhoging minimumdonatie naar €20,-
- Standpuntbepaling over Herintroducties
- Standpuntbepaling over Exoten
- Vaststelling Jaarrekening en jaarverslag 2007

Belangrijke onderwerpen die (naast de hierboven genoemde onderwerpen) aan de orde kwamen in het DB zijn:

- Interne nieuwsbrief voor alle sleutelvrijwilligers
- Samenstellingsverklaring accountant over het boekjaar 2007

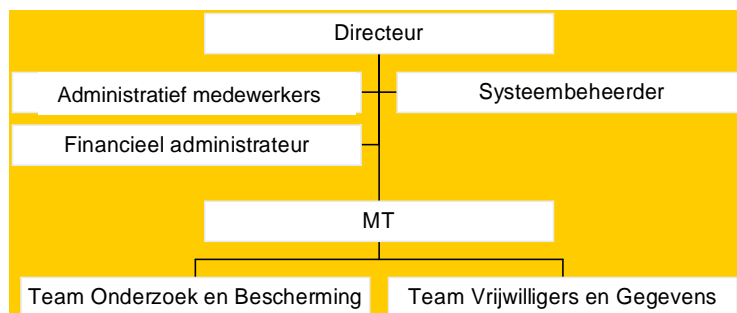
- Formatieplan
- Behandeling risicovolle offertes in het DB
- Huurcontract en samenwerkingscontract Natuurplaza met Radboud Universiteit Nijmegen
- Wat wil RAVON aan onderzoek doen
- Evaluatie jaarplan 2008 en jaarplan 2009
- Begroting 2009

Per januari 2009 bestaat het Dagelijks Bestuur uit Hero Prins (voorzitter), Johan Cronau (secretaris), Michaël Steeghs (lid) en Rob Lenders (lid). De per eind december 2007 openstaande vacature voor penningmeester is niet ingevuld. Directeur van RAVON is Rob van Westrienen.

Het Algemeen Bestuur bestond in 2008 uit de eerder genoemde DB-leden aangevuld met Dennis Ooninx (Lacerta), 4 leden van de RAVON Werkgroep Monitoring (Annie Zuiderwijk, Ingo Janssen, Edo Goverse en Gerard Smit), 2 leden van WARD Drenthe (Edo van Uchelen en Rienko Vanderschuur), 2 leden van RAVON Utrecht (Floris Brekelmans en Jaap van Wingerde), Leon Luijten (RAVON Groningen), Jeroen Reinhold (RAVON Flevoland), Gertjan Martens (Noord Holland), 2 leden van RAVON Zuid-Holland (Arjan van der Lugt en Ronald Laan), Kees Musters (RAVON Zeeland), 2 leden van RAVON Gelderland (Piet Spaans), 2 leden van RAVON Noord-Brabant (Wouter Schuitema en Rombout van Eekelen), 2 leden van HS Limburg (Denis Frissen en Harry van Buggenum), Pedro Janssen (Werkgroep Adderonderzoek Nederland), 2 leden van Werkgroep Poldervissen (Fabrice Ottburg en Rombout van Eekelen), Victor van Schaik (NHGL-Vissenwerkgroep) en Henk Heijligers + Olaf op den Kamp (NHGL, agendalid), Sander Hunink (Werkgroep Verspreidingsonderzoek Noord Oost Brabant), Jan Kranenbarg (Werkgroep Gelderse Vissers), Romeo Neuteboom (Viswerkgroep De Prik) en John Melis (Werkgroep VissenOnderzoek Friesland en WARF).

2.2 Werkorganisatie

Ter ondersteuning van de RAVON is in 1994 een bureau in Amsterdam opgericht en in 1999 een bureau in Nijmegen. Tezamen vormen zij de werkorganisatie.

Eén van de belangrijke taken van de werkorganisatie is: ondersteunend zijn aan de vrijwilligers en donateurs: zij faciliteert, stimuleert en coördineert. In 2008 waren er 35 personen werkzaam bij RAVON. De meeste medewerkers werken in deeltijd.

Op het bureau in Amsterdam, bij de RAVON Werkgroep Monitoring, waren werkzaam: Annie Zuiderwijk, Ingo Janssen, Gerard Smit, Edo Goverse en Hielke Praagman. (2,5 FTE per 31-12-2008) Annie Zuiderwijk is in mei met pensioen gegaan. Op het Fort Eiland te IJmuiden vond het afscheidsfeest plaats.

Op het bureau in Nijmegen waren werkzaam: Wilbert Bosman, Elsa Brokkelkamp, Arthur de Bruin, Raymond Creemers, Jeroen van Delft, Annemarie van Diepenbeek, Ans Elburg, Peter Frigge, Tamira Hankman, Jelger Herder, Pien Hoogma, Erik Jan Hofmeyer, Jöran Janse, Shannah Janssens, Kris Joosten, Jan Kranenbarg, Frans Kuenen, Willem Kuijsten, Koen Pluis, Arnold van Rijsewijk, Frank Spikmans, Annemarieke Spitzen, Richard Struijk, Sander Turnhout, Edo van Uchelen, Marjan Verdijk, Elvira Werkman, Rob van Westrienen en Ronald Zollinger. Tijdelijke oproepkracht voor grote administratieve klussen was Dirk Huisman. (19,6 FTE 31-12-2008).

Op het bureau in Nijmegen hebben meerdere vrijwilligers een grote bijdrage geleverd aan het invoeren van data in de databank, onder andere Freek Tissen. Han Peper heeft veel technische ondersteuning voor de RAVON website geleverd. Allen hartelijk dank hiervoor!

Wegens renovatiewerkzaamheden is het bureau in Nijmegen begin april 2008 verhuisd naar een tijdelijke nabijgelegen locatie op de 18^e verdieping in de Erasmustoren.

Directeur Rob van Westrienen is van 1 oktober t/m 31 december 2008 directeur a.i. geweest bij FLORON. Doelstelling was Plan van Aanpak schrijven voor het bestuur van FLORON om de oorzaken van de slechte financiële situatie helder te krijgen en maatregelen te adviseren en zo mogelijk al in gang zetten om de organisatie financieel weer gezond te krijgen.

Team RAVON tijdens personeelsuitje 2008 (Foto Aart Buurma)

2.3 Samenwerking

RAVON participeert in enkele samenwerkingsverbanden op het gebied van natuuronderzoek en -bescherming.

- RAVON is aangesloten bij de Stichting VeldOnderzoek Flora en Fauna (VOFF) die onderzoeksactiviteiten door vrijwilligers op het gebied van planten en dieren coördineert. De VOFF is een brancheorganisatie, die aanvullende werkzaamheden uitvoert die te maken hebben met externe vertegenwoordiging en acquisitie ten behoeve van gezamenlijke projecten. De komende jaren zal de VOFF:
 - gegevens van Particuliere Gegevensbeharende Organisaties (PGO's) bijeen brengen in de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF);
 - waarnemingen van een kwaliteitskeurmerk voorzien;
 - continuïteit garanderen door verdere ontwikkeling van het invoerportaal www.telmee.nl
 - en de toepassing van de gegevens ten behoeve van het natuurbeleid, -beheer en wetenschappelijk onderzoek stimuleren.

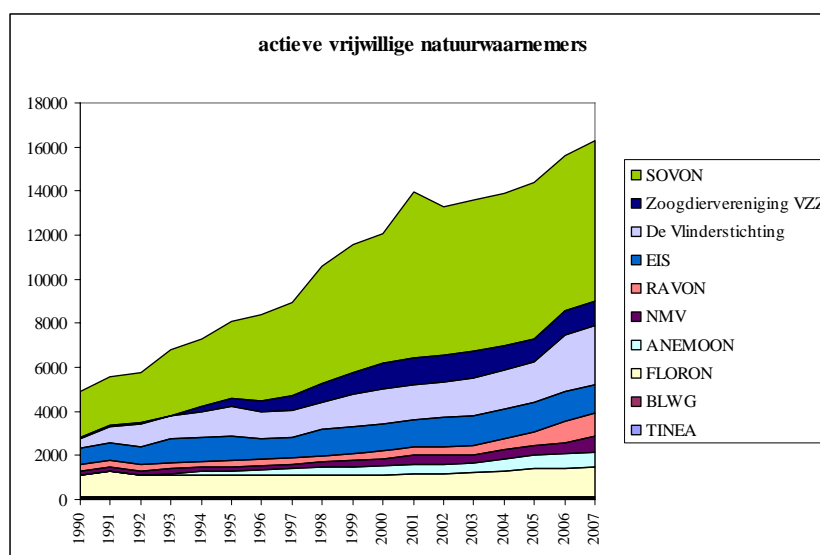

RAVON participeerde actief in de discussies over de koers van de organisatie. De discussie heeft o.a. geleid tot een andere financiële onderbouwing (een contributiesysteem van de 10 aangeslotenen) en een besluit dat de VOFF zelf geen projecten meer zal uitvoeren. De PGO's (zoals RAVON) zullen verantwoordelijk zijn voor de uitvoer van de projecten, in naam van de VOFF.

- Tevens participeert RAVON in het Platform Soortbeschermende Organisaties (PSO) dat soortgerichte beschermingsactiviteiten op landelijk niveau behartigt. In 2008 is een hechtere samenwerking ontstaan tussen alle partners door een intensievere communicatie, waarbij een betere afstemming is bereikt over de gezamenlijke doelen die we nastreven. Het PSO is succesvol geweest in de lobby richting de Tweede Kamer en heeft zodoende het amendement Waalkens, 5 miljoen extra voor soortenbeleid, mede weten te bewerkstelligen.
- RAVON maakt ook deel uit van het Nederlands Centrum voor Natuuronderzoek (NCN), een consortium van de Radboud Universiteit Nijmegen, Faculteit der Natuurwetenschappen, Wiskunde en Informatica, afdeling Dieroecologie, afdeling Oecologie, afdeling Milieukunde, Stichting Bargerveen, SOVON Vogelonderzoek Nederland, VOFF en RAVON. In NCN-verband zijn ondermeer colleges gegeven en zijn studenten geworven om in Nijmegen hun stage te lopen. RAVON maakt dankbaar gebruik van de door de Radboud Universiteit aangeboden kantoorruimte.
- RAVON Werkgroep Monitoring (WM) werkt samen met de Universiteit van Amsterdam. Zo worden er bijvoorbeeld regelmatig colleges gegeven en studenten begeleid. RAVON WM maakt dankbaar gebruik van de door de Universiteit van Amsterdam aangeboden kantoorruimte. WM werkt ook nauw samen met het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) voor de verwerking van alle data.
- RAVON participeert in het Vissennetwerk. Het Vissennetwerk is een netwerk van personen die informatie, kennis en ideeën uitwisselen, zowel vanuit een wetenschappelijke als praktische invalshoek, gericht op vissen, visserij en de leefomgeving van vissen. Dit jaar is er gewerkt aan de thema's soort- en gebiedbescherming, vismigratie, benutting van visstanden en de bescherming van de paling.
- RAVON is lid van de SEH. Raymond Creemers participeert namens RAVON in het mapping comité van de SEH, die zich o.a. richt op de productie van een nieuwe Europese atlas voor herpetofauna. Het mapping comité heeft in 2008 gewerkt aan een eerste voorstel voor toepassing van de nieuwste technieken (netwerken van gedistribueerde databases), waarbij de informatie uit verschillende invoerportals samengevoegd wordt tot een actuele atlas. In 2009 zal nadere uitwerking moeten plaats vinden van dit eerste voorstel en dienen fondsen te worden gezocht.
- RAVON is vertegenwoordiger voor de Benelux van het European Ponds Network, een Europese herpetologische club. Ronald Zollinger participeert namens RAVON in dit comité.

3 Thema Vrijwilligers en donateurs

Het aantal RAVONvrijwilligers neemt nog steeds ieder jaar toe. In onderstaande grafiek staat de stijging van het aantal actieve vrijwillige natuurwaarnemers weergegeven zoals opgenomen in de natuurcompendium 2008.

3.1 Werkgroepen en afdelingen

RAVON kent twaalf afdelingen en zeven werkgroepen, die actief zijn met inventarisatie, monitoring, onderzoek, bescherming, het geven van voorlichting en beheerswerk. Werkgroepen en afdelingen kunnen onkosten declareren tot een maximum van € 500,- per jaar.

De twaalf afdelingen (alfabetisch) zijn: Flevoland, Gelderland, Groningen, Herpetologische Studiegroep Limburg, NHGL-vissenwerkgroep, Noord-Brabant, Noord-Holland, Overijssel, Utrecht, WARD (werkgroep Amfibieën en Reptielen Drente), Zeeland, Zuid-Holland. NB: De WARF (Werk- en studiegroep Amfibieën en Reptielen Friesland) heeft zich begin 2009 aangesloten als afdeling.

De zeven werkgroepen (alfabetisch) zijn: Gelderse Vissers, Monitoring, Poldervissen, de Prik, Verspreidingsonderzoek Noord-Oost Brabant, WVOF (Werkgroep VissenOnderzoek Friesland), WAN (Werkgroep Adderonderzoek Nederland).

Hieronder zijn de activiteiten in 2008 van enkele van deze afdelingen en werkgroepen nader uiteengezet. De RAVON Werkgroep Monitoring doet in hoofdstuk 4, Thema Onderzoek, verslag van haar activiteiten. Wij willen alle regiocoördinatoren, werkgroepen en afdelingen danken voor hun grote inzet in 2008.

3.2 Uitgegeven ontheffingen - door Pien Hoogma

Al een aantal jaren is RAVON gemachtigd om namens het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit ontheffingen te verlenen aan onze vrijwilligers. Het gaat om ontheffingen voor verbodsbepalingen in artikel 9 en 10 van de Flora- en faunawet; het vangen, bemachtigen, met het oog daarop opsporen en het opzettelijk verontrusten van beschermde inheemse amfibieën, reptielen en vissen. Dit jaar zijn er 383 nieuwe ontheffingen verleend aan de vrijwilligers, 220 minder dan in 2007. Veel ontheffingen uit 2007 (totaal 603 ontheffingen) zijn namelijk geldig voor meerdere jaren.

3.3 Weekenden

RAVON organiseert jaarlijks twee inventarisatieweekenden. Met Hemelvaart gaat de aandacht vooral uit naar amfibieën en reptielen. In oktober is het vissenweekende. Voor meer informatie over en de resultaten van de weekenden, zijn de verslagen via de website www.ravon.nl te downloaden.

3.3.1 Hemelvaartweekeinde 2008, 30 april t/m 4 mei - door Jelger Herder

Het Hemelvaartweekend vond in 2008 plaats in Noord-Holland. Er hebben ruim 40 mensen deelgenomen aan het weekend. In totaal zijn er maar liefst 9 soorten amfibieën, 4 soorten reptielen en 17 vissoorten waargenomen.

Ringslang buikzijde onderzoek tijdens Hemelvaartweekend door Ingo Janssen en Wim de Wild (Foto Jelger Herder)

3.3.2 Vissenweekeinde 2008, 3 t/m 5 oktober - door Willem Kuijsten

Het RAVON vissenweekend vindt ieder jaar op een andere locatie in Nederland plaats. Het vissenweekend kent twee hoofddoelen: Het eerste doel is het verzamelen van verspreidingsgegevens van zoetwatervissen. Het tweede doel is het uitwisselen van kennis over zoetwatervissen op het gebied van herkenning, ecologie en onderzoek. In 2008 was het Lauwersmeergebied in de provincies Friesland en Groningen aan de beurt. Met name in het noordelijke deel van dit gebied is weinig bekend over de verspreiding van vissen. Het weekend werd samen met de WVOF (Werkgroep VissenOnderzoek Friesland) georganiseerd. Deze werkgroep is in het leven geroepen in het kader van een te maken vissenatlas in de provincie Friesland. Er hebben maar liefst 50 personen aan het vissenweekend deelgenomen. Tijdens het weekend zijn 26 vissoorten gevangen in 51 kilometerhokken. De volgende beschermde soorten werden waargenomen: bittervoorn, kleine modderkruiper, rivierdonderpad en vetje. De vangst van bittervoorn bleek de meest noordelijke vangst van deze soort in Nederland. Naast zoetwatersoorten werden ook brakwatersoorten als spiering, zeenaald, haring en harder aangetroffen.

Cuvet vol vis, o.a. kleine modderkruiper, bittervoorn, zeelt en riviergrondel (Foto Jelger Herder)

3.4 RAVON-dag - door Annemarie van Diepenbeek

ACTUEEL EN ACTIEF was het thema van de RAVON-dag 2008. Deze vond plaats op zaterdag 8 november in het Linnaeusgebouw van de Radboud Universiteit te Nijmegen. Circa 270 leden en donateurs bezochten de jaarlijkse contact- en lezingendag. Dagvoorzitter was Reinier Akkermans. Het lezingenprogramma was zeer gevarieerd. Er werden 12 presentaties gehouden, waarbij de thema's de onderwerpen waarvoor de naam RAVON staat, in een mooi palet vertegenwoordigden: Reptielen – Amfibieën – Vissen – Onderzoek en Nederland (atlasprojecten).

Voor de derde maal werd de Lendersprijs uitgereikt. Ditmaal viel de eer te beurt aan Henk Strijbosch, die in zijn ruim 30 jaar docentschap aan de Radboud Universiteit te Nijmegen voor veel latere herpetologen tijdens hun studie een beziels inspirator was. (Foto Jelger Herder)

Ook werd stilgestaan bij het overlijden van Jan Verhoeven, oud-bestuurslid van RAVON, waarbij zijn grote verdiensten voor de stichting gememoreerd werden.

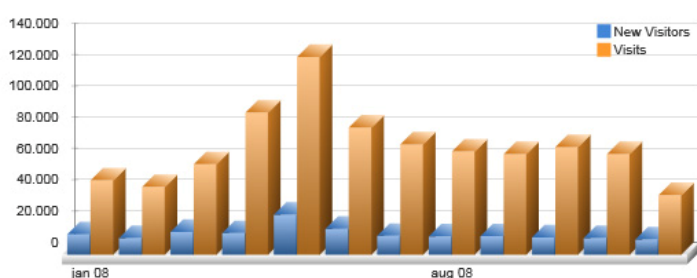
Voor het eerst was er dit jaar een jeugdprogramma. Maar liefst 26 kinderen (deels met ouders) namen hieraan deel. Zoals gebruikelijk waren er tijdens de pauzes en de borrel na afloop levendige contacten tussen de bezoekers, die uit alle delen van het land gekomen waren. De vele informatiestands van uiteenlopende natuurorganisaties, de natuurboekhandel en leverancier van faunapassages completeerden het geheel.

3.5 RAVON-tijdschrift - door Jeroen van Delft

Van ons tijdschrift RAVON verschenen in 2008 slechts twee nummers (nummer 28 en 29). De artikelen hadden betrekking op vissen (2 keer), amfibieën (1 keer) en reptielen (1 keer). Daarnaast kwam Ton Lenders aan het woord in een artikel over de mede naar hem vernoemde en aan hem uitgereikte Lenders-prijs. Het tijdschrift kende een gemiddelde oplage van circa 1.250 exemplaren.

3.6 RAVON-website [www,ravon.nl](http://www.ravon.nl) - door Jelger Herder

De RAVON website is in 2008 zeer goed bezocht. Gemiddeld kwamen er 2242 bezoekers per dag waarvan 1018 unieke bezoekers. Dit laat zien dat veel bezoekers de website meerdere malen per dag bekijken om bijvoorbeeld het forum in de gaten te houden. In totaal zijn er maar liefst 4.003.388 pagina's opgevraagd samen goed voor 445 Gigabyte aan data! Het forum is veruit de best bezochte pagina gevolgd door de hoofdpagina. Van de soortpagina's van reptielen, amfibieën en vissen zijn de adder, kleine watersalamander en snoek respectievelijk de meest bezochte pagina's.

Deze grafiek geeft het aantal bezoekers per maand in oranje en het deel daarvan dat de website voor het eerst bezocht in blauw. Er is een duidelijke bezoekers-piek in mei, dit heeft te maken met het plonzen-weekend en de piek-activiteit rondom onze soortgroepen.

3.7 Webwinkel - door Kris Joosten

Via de webwinkel van RAVON kunnen de ruim 1500 RAVON-vrijwilligers en bijna 1000 RAVON-donateurs met korting allerlei materialen aanschaffen. In 2008 zijn 335 bestelformulieren verwerkt. Het betreft vooral bestellingen van boeken, CD's met geluiden, cuvetten en de veldgidsen Herkenning en waarneming van Reptielen, Amfibieën en Zoetwatervissen. Speciaal te vermelden voor 2008 is de verkoop van 156 schepnetten. Vooral waterschappen waren hierbij grote afnemers.

3.8 Helpdesk - door Arnold van Rijsewijk

Iedereen die een vraag heeft over amfibieën, reptielen en/of vissen kan die stellen aan de helpdesk van RAVON. In 2008 werden door de medewerkers van de helpdesk 333 vragen beantwoord. 314 waren kennisvragen en 19 vragen gingen over de verspreiding van soorten. Het type vragen was zeer divers: over de determinatie van de prooi van de huiskat tot een waargenomen slang op een ver vakantieadres, over beheer van natuurterreinen tot tuinvijvers, welke inventarisatiemethodes er allemaal zijn, over de ecologie van de soorten, over de wettelijke bescherming en wat burgers kunnen doen voor de bescherming van amfibieën, reptielen en vissen.

De meeste vragen werden gesteld door particulieren, maar ook door ecologische adviesbureaus en terreinbeherende instanties als Staatsbosbeheer en de Landschappen. Daarnaast wisten ook gemeenten, waterschappen, een sociale werkvoorziening en de dierenbescherming de helpdesk te vinden. Verder kwamen er vragen van natuur-educatie-centra, bezoekerscentra, vogelwacht, KNNV en andere groepen die zich vrijwillig bezighouden met de natuur.

De helpdesk-vragen werden grotendeels beantwoord door Elvira Werkman en Arnold van Rijsewijk.

3.9 Projecten gericht op vrijwilligers

3.9.1 Project Flevovissers – door Jelger Herder

Gezien de vereisten vanuit de Kaderrichtlijn Water en de Flora- en faunawet willen de provincie Flevoland en het Waterschap Zuiderzeeland meer inzicht krijgen in het voorkomen en de verspreiding van vissoorten in Flevoland. Hiervoor is er een digitale visatlas voor Flevoland gemaakt. In 2007 is er een begin gemaakt aan het opzetten van een vrijwilligers-netwerk voor schepnetvissers in Flevoland waaraan in 2008 een vervolg is gegeven. RAVON heeft in samenwerking met landschapsbeheer Flevoland een basiscursus zoetwatervissen en zes excursies georganiseerd in Flevoland. In totaal zijn 2117 vissen verdeeld over 20 soorten gevangen tijdens de excursies.

Kleine modderkruiper (Foto Jelger Herder)

3.9.2 Project Natuurbericht - door Tamira Hankman

Natuurbericht is een gezamenlijk project van RAVON, SOVON, FLORON, Vlinderstichting, VZZ, Anemoon, Vogelbescherming, Alterra, de universiteit Wageningen en Stichting voor Duurzame Ontwikkeling. Op www.natuurbericht.nl worden dagelijks artikelen geplaatst over actuele gebeurtenissen in de natuur. Door het Nederlandse publiek continu en actief te informeren over actuele ontwikkelingen in de natuur beoogt Natuurbericht de verbondenheid met, kennis over en waardering voor de natuur te versterken. Hierdoor zullen mensen meer gemotiveerd zijn om actief bij te dragen aan de monitoring en het beheer en behoud van natuur.

Home

Amfibieën & reptielen

Ganzen

Libellen

Planten

Vlinders

Vogels

Strand & zee

Vissen

Zoogdieren

Klimaat

Overig

Over Natuurbericht

Nieuwsbrief

Sponsors

Zoek

> Amfibieëntrek komt langzaam op gang
De paddentrek start dit jaar beduidend later dan vorig jaar. In 2008 begon de echte trek op 21 februari en was 29 februari de dag waarop de meeste dieren zijn overgezet. ... meer...

> Eerste kleine watersalamanders gezien!
De massale paddentrek is nog niet begonnen, daarvoor zijn de nachten nog te koud. Toch zijn de eerste vroege vogels al wel ontwaakt. Op verschillende plekken in ons land ... meer...

> Ontvlucht de winter!
De herfst is voor amfibieën in Nederland de start van een periode van rust. Ze verstopten zich onder de grond, onder stapels bladeren of onder water en wachten tot de win ... meer...

> Bruine kikkers slachtoffers van vrieskou?
Hoewel de meeste mensen enorm hebben genoten van de kou en het feit dat we – sinds vele jaren – eindelijk weer eens op natuurj's konden schaatsen, blijken de bruine kikke ... meer...

> Amfibieën overwinteren op bijzondere plekken!
Soms kom je amfibieën tegen op plekken waar je ze niet direct verwacht. In vleermuiskelders bijvoorbeeld. Vleermuizen overwinteren meestal op vorstvrije en vochtige plekk ... meer...

Waarnemingen doorgeven?

Natuurlijk op Teemee.nl

KNMIt: Verwachting voor
wintertrek en overzet

In 2008 heeft RAVON 40 berichten geplaatst op www.natuurbericht.nl. 16 berichten zijn volledig gewijd aan amfibieën, 11 berichten gingen over reptielen en 5 berichten over vissen. De overige 8 berichten behandelden andere onderwerpen (bv. de RAVON-dag of rivierkreeften) of een combinatie van eerder genoemde (bv. het verspreidingsonderzoek reptielen en amfibieën). Enkele artikelen zijn breed opgepakt door de landelijke pers. Zo zijn er naar aanleiding van het bericht 'Meer dan 100.000 amfibieën veilig overgezet in 2008' (Padden.nu) artikelen verschenen in de Volkskrant en de Telegraaf en heeft ook het artikel over de Amerikaanse rivierkreeft een stuk in de Telegraaf opgeleverd.

natuurbericht.nl

> Zoetwaterkreeft: Nieuwe bewoners, grote gevolgen?

Bericht uitgegeven door RAVON op woensdag 24 december 2008

Dat de biodiversiteit in Nederland verrijkt wordt met nieuwe soorten is gemeengoed. Zo zijn de meeste waarnemers inmiddels wel bekend met exotische zoetwaterkreeften, zoals de Amerikaanse rivierkreeft *Procambarus acutus/zonangulus*. (Hij heeft nog geen Nederlandse naam, maar in het Engels heet hij white river crayfish.) Tijdens het monitoren of inventariseren van amfibieën komt men steeds vaker kreeften tegen; soms wandelend over land of zittend op de bodem, soms vindt men alleen vervellinghuiden. Deze nieuwe buur houdt ook van amfibieën, op zijn menu wel te verstaan!

In het Amstelpark te Amsterdam liggen zowel grote waterpartijen als kleine watertjes en vijvers waar amfibieën, zoals de bruine kikker, gewone pad en kleine watersalamander, gebruik van maken om zich voort te planten. Het gehele jaar door bezoeken

4 Thema Data

Naast de vrijwilligers en donateurs zijn de data een erg belangrijk middel om de doelen die RAVON zich heeft gesteld, te bereiken. RAVON beheert de nationale databank van reptielen en amfibieën en is bezig de nationale databank van vissen op te bouwen. RAVON heeft het volledige gebruiksrecht op alle gegevens die door de waarnemers aan haar worden gegeven (tenzij anders aangegeven). De waarnemers blijven eigenaar van hun gegevens en houden uiteraard ook het volledig gebruiksrecht op hun waarnemingen.

4.1 Telmee.nl en de Nationale Databank Flora en Fauna - door Raymond Creemers

In 2008 is het door de PGO's ontwikkelde invoersysteem www.telmee.nl door de RAVON-vrijwilligers omarmd en zijn er veel gegevens digitaal ingevoerd. Inmiddels wordt het merendeel van de waarnemingen via deze digitale invoermodule aangeleverd, de ingevoerde gegevens worden vrijwel dagelijks gevalideerd.

Telmee is een website (invoerportal) die de datastroom richting de nationale Databank Flora en Fauna zal gaan regelen. In de NDFFF worden alle beschikbare natuurgegevens ondergebracht, waardoor actuele en betrouwbare gegevens tot ieders beschikking komen.

Rondom de gegevens werken de PGO's ook aan kennisproducten die nodig zijn voor de interpretatie van de gegevens. Eind 2007 zijn ook afspraken gemaakt met waarneming.nl over de validatie van waarnemingen die via dit portal binnenkomen. Ook is er in september een samenwerkingsovereenkomst tussen waarneming.nl en de VOFF getekend.

In 2008 is de eerste versie van de NDFFF gelanceerd, eind 2008 zal een tweede versie al enkele tientallen miljoenen gegevens bevatten. Telmee is gedemonstreerd voor vrijwilligers op o.a. de RAVON-dag 2007 en 2008 en op een symposium in Engeland (febr. 2008).

4.2 Atlas van reptielen en amfibieën in Nederland - door Raymond Creemers

Het al langer aangekondigde atlasproject nadert eindelijk zijn voltooiing. In mei 2008 is het contract met de uitgever ondertekend en in de tweede helft van 2008 is de finale redactieslag afgerond. Inmiddels zijn de teksten klaar en is ook de fotoselectie zo goed als afgerond. In februari 2009 start de uitgever met de lay-out en productiefase, die 7 tot 8 maanden in beslag zal nemen. Eind 2009 zal de feestelijke presentatie van dit werk plaats vinden.

4.3 Gegevensleveringen - door Arthur de Bruijn

RAVON kreeg dit jaar 73 rechtstreekse aanvragen om verspreidingsgegevens te leveren van reptielen, amfibieën en/of vissen. 15 Aanvragen resulteerden in een gegevenslevering. Dat wil zeggen dat 58 offertes werden afgewezen. Via Het Natuurloket kwamen 14 offerteverzoeken binnen voor een abonnement. Twee gemeentes hebben in 2008 besloten een 3-jarig abonnement af te sluiten. Verder kwamen er nog 17 aanvragen voor gegevensleveringen binnen bij RAVON via Het Natuurloket. Van die 17 opdrachten waren er 13 afkomstig van "losse" aanvragen en 4 van grootgebruikers. Dit betekent een verdere teruggang in de levering van gegevens en daarmee een voortzetting van een al langer gaande trend.

4.3.1 Gratis gegevensleveringen - door Arthur de Bruin

Wanneer gegevens gebruikt worden voor studiedoelinden of voor de verbetering en/of bescherming van het leefgebied van reptielen, amfibieën of vissen, worden gegevens onder bepaalde voorwaarden kosteloos geleverd. Ook worden gegevens soms gratis geleverd als achtergrond-informatie voor het geven van advies en het afstemmen van het beheer op het voorkomen van soorten. Het aantal gratis gegevensleveringen is dit jaar gedaald tot 41.

4.4 Vissenatlas Gelderland - door Arthur de Bruin

De Vissenatlas Gelderland is sinds 2007 in ontwikkeling in een samenwerking tussen RAVON en Natuurbalans-Limes Divergens. Het maken van deze visatlas wordt ondersteund door de Provincie, Rijkswaterstaat en de waterschappen in Gelderland (Veluwe, Rivierenland, Rijn & IJssel, Vallei & Eem). Naast het bij elkaar brengen van bestaande gegevens wordt ook aanvullend veldonderzoek gedaan. Om het voorkomen van vissoorten in slecht geïnventariseerde gebieden ('witte gebieden') in beeld te brengen is de werkgroep Gelderse Vissers opgericht. Deze groep vrijwilligers is in 2008 het veld in gegaan om de 'witte gebieden' te bemonsteren. Daarnaast zijn in 2008 diverse excursies georganiseerd naar minder goed onderzochte gebieden.

Net als vorig jaar is er in 2008 met een kleine zegen in de kribvakken van de grote rivieren gevist. Deze inventarisaties hebben veel nieuwe verspreidingsgegevens opgeleverd.

Er werden 326 locaties bemonsterd. Hierbij waren 129 vrijwilligers actief. Er zijn 39 vissoorten waargenomen waarvan 13 soorten met een beschermde status (bittervoorn, grote modderkruiper, kleine modderkruiper, rivierdonderpad, beekprik, kopvoorn, serpeling, winde, bempje, elrits, vetje, meerval, kroeskarper).

Er zijn veel witte gebieden bezocht en we zijn weer dichterbij de realisatie van een goed gedekte Vissenatlas van Gelderland gekomen.

Gelderse vissers met brasem (links) en winde (rechts) (Foto's Frank Spikmans)

5 Thema Onderzoek

Veel vrijwilligers en donateurs van RAVON houden zich bezig met verspreidingsonderzoek, monitoring en ecologisch onderzoek. De bureaumedewerkers doen ook toegepast wetenschappelijk onderzoek. Hieronder wordt een aantal onderzoeksprojecten uit 2008 kort uitgelicht.

5.1 Monitoring

De RAVON Werkgroep Monitoring coördineert twee landelijke programma's met behulp van vrijwilligers: het Meetnet Reptielen (sinds 1994) en het Meetnet Amfibieën (sinds 1997). Deze maken deel uit van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM), worden ondersteund door het Centraal Bureau voor Statistiek (CBS) en gefinancierd door de Gegevensautoriteit Natuur (GaN)/Ministerie van LNV. De gegevens worden verzameld door \pm 600 vrijwilligers, die door het gehele land actief zijn. De resultaten worden jaarlijks in Nieuwsbrieven gepresenteerd (5x). De Meetnet Amfibieën Mededelingen 24 is een kleurenexemplaar geworden. Naast het verzorgen van lezingen en excursies besteedt de Werkgroep Monitoring veel tijd aan persoonlijke contacten met de vrijwilligers. Verder is een wervingsfolder ontwikkeld; *Zij tellen mee! Jij ook? Amfibieën & Reptielen*. Deze is in een oplage van 10.000 stuks gedrukt.

5.1.1 Meetnet Reptielen - door Ingo Janssen

In 2008 beleefde het Meetnet Reptielen zijn 15de verjaardag. In 1994 werd er gestart met een netwerk van 108 trajecten, in 2008 ontvingen we resultaten van liefst 368 trajecten. De zeven inheemse reptielsoorten zijn allemaal goed vertegenwoordigd waardoor betrouwbare trends berekend kunnen worden door het CBS.

Jan Zorgdrager, Annie Zuidervijk en Ingo Janssen;

overleg over meetnettraject op Terschelling, Boschplaat (Foto Jenny Urbina)

Het was een bijzonder jaar voor het Meetnet Reptielen want we namen afscheid van Annie Zuidervijk, de grondlegster van het Meetnet die tot begin 2008 vol overgave het Meetnet Reptielen heeft beheerd.

5.1.2 Meetnet Amfibieën - door Edo Goverse

Het aantal telgebieden van het Meetnet Amfibieën bedraagt 322, waarvan er in 2008 zeker 219 werden geteld. Op deze meetlocaties zijn ruim 2.497 wateren aanwezig waar amfibieën worden geteld. De berekende landelijke trends worden voor de meer algemene soorten vanaf 2008 door middel van weging gecorrigeerd voor over- of onderbemonstering van fysisch geografische regio's (FGR's). De kwaliteit van de resultaten is daarmee gestegen. In 2008 hebben de regio's Zeeland en Texel extra aandacht gekregen.

14 maart 2008 Amfibieëncursie: zit de heikikker in Waterland?

I.s.m. SBB en Jeanine Hamers van Landschapsbeheer Noord-Holland in het kader van de te schrijven Reptielen en Amfibieën atlas Noord-Holland. (Foto Edo Goverse)

5.2 Projecten gericht op onderzoek

5.2.1 Verspreidingsonderzoek Reptielen en Amfibieën - door Jelger Herder

In het kader van het verspreidingsonderzoek zijn in 2008 met de hulp van honderden vrijwilligers bijna 200 prioritair km-hokken onderzocht op het voorkomen van een doelsoort. Daarnaast zijn er verspreidingsgegevens van de doelsoorten verzameld uit maar liefst 2388 km-hokken. Verspreid over het hele land zijn 23 excursies georganiseerd waaraan in totaal 263 vrijwilligers hebben deelgenomen. Hoofddoel van het verspreidingsonderzoek is het verspreidingsgebied van de doelsoorten op 10x10 km compleet te actualiseren over de periode 2007-2012. Voor veel soorten is t/m 2008 momenteel circa 70% van het verspreidingsgebied geactualiseerd.

5.2.2 Actieve vismonitoring Rijkswateren - door Frank Spikmans

In opdracht van de Waterdienst (Rijkswaterstaat) voert RAVON samen met bureau Natuurbalans – Limes Divergens een jaarlijkse monitoring van vissen in de Nederlandse rivieren uit. Daarbij wordt met een drie meter brede boomkor over de bodem en met elektrovisserij in de oevers van de rivieren gevist. In het afgelopen jaar zijn daarbij naast het vaste programma ook het Grevelingenmeer, Volkerak en de Zandmaas bemonsterd. De meest algemene soorten waren het afgelopen jaar pos, blankvoorn en brasem. Het meest soortenrijk zijn de Maas en het Hollands Diep, terwijl de meeste stroomminnende vissoorten voorkomen in de Grensmaas. De resultaten van het onderzoek worden gebruikt om meerjarige veranderingen in de visstand te signaleren.

Nils van Kessel (Natuurbalans – Limes Divergens) met kolblei (Foto Jelger Herder)

Onderzoeksschip Schollevaar met boomkor op de Waal (Foto H. Elling, KLPD Nijmegen)

5.2.3 Landelijk verspreidingsonderzoek vissen - door Jan Kranenbarg en Richard Struijk

Het streven van het verspreidingsonderzoek vissen is om in de periode 2007-2012 het verspreidingsbeeld van de doelsoorten: beekprik, rivier- en beekdonderpad, bermpje, elrits, gestippelde alver, kleine modderkruiper, grote modderkruiper en bittervoorn compleet en actueel te krijgen. Voor de beeksoorten wordt gestreefd naar actualisatie op beekniveau. Voor de poldersoorten wordt in eerste instantie gericht op actualisatie op 10x10 km-hok-niveau en later op een hoger detailniveau. Via de website van het verspreidingsonderzoek vissen kunnen 10x10 kilometerhokken worden verdeeld onder belangstellende waarnemers (geclaimd). Waarnemingen die via telmee.nl zijn ingevoerd, worden automatisch op de claimkaarten verwerkt. In 2008 zijn 27 10x10 hokken geclaimd en via Telmee.nl zijn er 113 10x10 hokken geactualiseerd.

In 2008 is in de provincies Gelderland, Flevoland, Noord-Holland, Zeeland en Friesland (RAVON Vissenweekend) een aantal visexcursies gegeven. Tevens zijn er in Gelderland en Flevoland visexcursussen gegeven. Aan deze activiteiten hebben zo'n 170 personen deelgenomen.

De nieuwsbrief vissen is drie maal verschenen en het aantal abonnees is gegroeid naar ruim 450 en het aantal downloads op de website bedraagt circa 800-1000.

5.2.4 LIFE-AMBITION - door Ronald Zollinger

Uitgebreide inventarisatie

Het jaar 2008 was een belangrijk jaar binnen het LIFE AMBITION project. Alle aanleg en verbeteringen van wateren en landhabitat hadden reeds plaatsgevonden en de tijd was rijp om een balans op te maken wat betreft de geboekte resultaten voor de soorten. Daartoe is in 2008 een uitgebreide inventarisatie uitgevoerd en niet zonder succes! Veel van de nieuwe en herstelde wateren zijn gekoloniseerd door de doelsoorten, te weten geelbuikvuurpad, vroedmeesterpad, kamsalamander, boomkikker en knoflookpad. De verwachting is dat dit in de komende jaren nog zal toenemen, zeker bij een soort als de knoflookpad die pas na enige jaren nieuwe wateren bevolkt. Zie voor meer info op www.life-ambition.com

Advisering

De advisering binnen LIFE AMBITION richtte zich in 2008 sterk op het naar buiten treden van het project, excursies in de regio's, presentaties op internationaal congres, afronden van gebiedsadviesing en eindrapportage, en een blik richting toekomst hoe deze wateren en landhabitats te beheren en daarnaast acquisitie om nieuwe projecten, die in het verlengde liggen, van de grond te krijgen (zoals het project Oases van Biodiversiteit, zie hoofdstuk 6.2.4).

Workshops

De workshops die binnen dit project door RAVON zijn georganiseerd (2006 in Limburg en 2008 in Overijssel) hebben veel contacten opgeleverd met onderzoekers/terreinbeheerders in binnen- en buitenland. De opkomst in Overijssel was goed te noemen en de deelnemers bleven tot in de late uurtjes om met eigen oren getuige te zijn van de boomkikkerkoren in het Witte Veen.

Op communicatievlak heeft dit geleid tot een nieuw LIFE + voorstel waarbij RAVON als partner meedoet en de biodiversiteit van kleine wateren in Noordwest Europa centraal staat. Het is een project dat valt onder het European

Pond Conservation Network (EPCN).

*Annemarie van Diepenbeek geeft uitleg tijdens de workshop
(Foto Jelger Herder)*

Folders

In 2008 is een tweede folder, die specifiek gericht is op terreinbeheerders, gemaakt die in gaat op hoe verschillende typen voortplantingswateren voor de doelsoorten aangelegd kunnen worden. Deze folder is verspreid op de workshop en nog steeds in klein aantal beschikbaar.

5.2.5 Visonderzoek i.s.m. de werkgroep Poldervissen – door Frank Spikmans

Hoe en wanneer vang je het beste een grote modderkruiper? En hoeveel inspanning moet hiervoor verricht worden per sloot? Vragen waar ook de experts nog geen antwoord op hadden. In opdracht van het ministerie van LNV en in nauwe samenwerking met de RAVON Werkgroep Poldervissen is hiervoor een methodologisch onderzoek opgezet. Daarbij zijn schepnet, elektrovisserij en fuiken vergeleken tijdens een jaarrond onderzoek in onder meer de Zouweboezem. Hieruit is gebleken dat de beste tijd voor onderzoek de periode april – september is. Zowel het schepnet als elektrovisserij zijn geschikte vangtuigen. Op basis van het onderzoek zijn richtlijnen opgesteld voor het verspreidingsonderzoek door vrijwilligers. Het rapport is als pdf te downloaden op de RAVON-website.

5.2.6 Beleidsmonitoring OBN-fauna Staatsbosbeheer – door Richard Struijk

In opdracht van Staatsbosbeheer is in 2008 een OBN-monitoring in enkele natuurgebieden in Noord-Brabant uitgevoerd. Het project is in VOFF-verband uitgevoerd, door RAVON, de Vlinderstichting en EIS-Nederland. Doel van OBN (Ontwikkeling + Beheer Natuurkwaliteit) is het verminderen of ongedaan maken van de effecten van verzuring, vermessing en verdroging (VER-factoren) in bossen en natuurterreinen. RAVON heeft de geplande ingrepen of reeds uitgevoerde ingrepen beoordeeld op het effect voor herpetofauna en vissen. Tevens zijn adviezen gegeven over vervolgbeheer.

*Elsa Brokkelkamp aan het elektrovisseren en leggen van een fuik in de Kornse Boezem
(Foto's Jelger Herder)*

5.2.7 Heikikker Meerstad – door Annemarieke Spitzen

Ook in 2008 is gezocht naar heikikkers in Groningen op de locatie waar een gehele nieuwe stad 'Meerstad' zal verrijzen. De aanleg van dit project gebeurt in verschillende fases. In het gebied waar als eerste gebouwd gaat worden, is nogmaals gecontroleerd of er heikikkers aanwezig waren. Dat bleek zo te zijn en deze dieren zijn allemaal naar een natuurgebied enige kilometers verderop verplaatst. Het betrof vooral jonge dieren. Tevens is in het natuurgebied Harksteder-broeklanden onderzocht hoe groot de populatie heikikkers is. Die blijkt aanzienlijk te zijn en aan de opdrachtgever is dan ook geadviseerd dit gebied in zijn geheel in stand te houden.

*Arnold van Rijsevijk verricht een pH-meting te Meerstad
(Foto Jelger Herder)*

5.2.8 Monitoring Schimmel – door Annemarieke Spitzen

De schimmel *Batrachochytrium dendrobatid* veroorzaakt de ziekte chytridiomycose bij amfibieën. Dit is een ziekte waar (sommige) amfibieën massaal aan overlijden. De Amerikaanse brulkikker, een invasieve exoot, heeft zich in België als gevolg van de handel in deze dieren gevestigd. De Amerikaanse brulkikker is vector (drager) van de schimmel en kan deze dus overdragen op niet resistente inheemse amfibieën en op deze manier niet alleen via predatie en concurrentie een bedreiging voor hen vormen. In samenwerking met de Universiteit van Gent is onderzocht of de Amerikaanse brulkikkers in België drager zijn van deze schimmel. Dat blijkt zo te zijn. In 2009 wordt daarom onderzocht wat de effecten hiervan zijn op de inheemse amfibieën.

5.3 Stagiaires

Ook in 2008 is er onderzoek verricht door stagiaires. In totaal hebben 13 studenten een stage bij RAVON in Nijmegen of Amsterdam uitgevoerd. In stageverslagen, welke zijn vermeld in de publicatielijst (bijlage 1), zijn de resultaten van hun onderzoek te lezen. Deze verslagen kunnen worden opgevraagd bij RAVON te Nijmegen. De stagiaires zijn hieronder op alfabetische volgorde weergegeven:

Antonysen, Sarinah, Hogeschool van Hall Larenstein Leeuwarden; Onderwerp: Onderzoek naar migratie en verspreiding van de knoflookpad in de omgeving van Valthe; Begeleiding Wilbert Bosman.

Beelen, Pieter, Hogeschool van Hall Larenstein Velp; Onderwerp: Publieke participatie van vrijwilligers bij vismonitoring

Bosma, Debbie, Hogeschool van Hall Larenstein Leeuwarden; Onderwerp: Capacity Building – profielonderzoek ledenbestand RAVON; Begeleiding Annemarie van Diepenbeek

Bruin, Arthur de, Hogeschool van Hall Larenstein Velp; Onderwerp: De grote modderkruiper in historisch perspectief

Christiaans, Chantal, Hogeschool van Hall Larenstein Velp; Onderwerp: The development of the moor frog *Rana arvalis* in the national amphibian monitoring program in the Netherlands 1997 – 2007; Begeleiding Frank Spikmans

Clement, Gijs, Radboud Universiteit; Onderwerp: Ecologisch onderzoek aan de geelbuikvuurpad; Begeleiding Wilbert Bosman.

Dalhoeven, Ruud, Hogeschool van Hall Larenstein Leeuwarden; Onderwerp: Capacity Building – profielonderzoek ledenbestand RAVON; Begeleiding Annemarie van Diepenbeek

Heusden, Johan van, Hogeschool in Delft; Onderwerp: Voortplantingssucces van de knoflookpad in wateren met verschillende voedselrijkdom; Begeleiding Wilbert Bosman.

Lausberg, Richard, Saxion Hogeschool Deventer; Onderwerp: Onderzoek naar migratie en verspreiding van de knoflookpad in de omgeving van Valthe; Begeleiding Wilbert Bosman.

Noort, Bouke van, Universiteit van Amsterdam Biologie; Onderwerp 1: The development of amphibian monitoring programs in Europe with regard to the implementation of the Habitats Directive; Begeleiding: Annie Zuiderwijk, Gerard Smit & Edo Goverse; Onderwerp 2: The development of the moor frog *Rana arvalis* in the national amphibian monitoring program in the Netherlands 1997 - 2007; Begeleiding: Annie Zuiderwijk, Gerard Smit & Edo Goverse

Ool, Ries van, Hogeschool van Hall Larenstein Velp; Onderwerp: Onderzoek aan de populatiegrootte van de knoflookpad in de omgeving van Gastel; Begeleiding Wilbert Bosman.

Plantaz, Ellen Rosalie, Universiteit van Amsterdam Biologie, Onderwerp: Sea Turtle Conservation Management at the Yucatan Peninsula, Mexico; Begeleiding Edo Goverse

Raedts, Rob, Radboud Universiteit Nijmegen; Onderwerp: Aanwezigheid en effecten van de parasiet RLA bij de blauwband (*Pseudorasbora*); Begeleiding: Frank Spikmans

Span, Marcel, Radboud Universiteit; Onderwerp: Ecologisch onderzoek aan de geelbuikvuurpad; Begeleiding Wilbert Bosman.

Ven, Philip van der, Saxion Hogeschool Deventer; Onderwerp: Onderzoek naar boomkikker en knoflookpad in Belgisch Limburg; Begeleiding Wilbert Bosman.

6 Thema Bescherming

Veel activiteiten van RAVON monden uit in bescherming van reptielen, amfibieën en vissen. In het verleden zijn voor vele beleidsrelevante soorten soortbeschermingsplannen gemaakt. Er is in 2008 ingezet op de nieuwe Rode Lijst.

6.1 Nationale Rode Lijst - door Raymond Creemers

De nieuwe Rode Lijst is opgesteld volgens de nieuwste inzichten met actuele gegevens en verbeterde statistische methodieken. Voor het eerst zijn ook de verspreidingsgegevens en monitoringgegevens gebruikt voor het opstellen van de Lijst. De wijzigingen op de Lijst zijn niet erg spectaculair, nieuw zijn de levendbarende hagedis en de rugstreepad. Met de nieuwe methodieken vallen heikikker, poelkikker en hazelworm net buiten de Rode Lijst. Het gaat verder goed met de muurhagedis, boomkikker en de groene kikkers. Het definitieve rapport zal in 2009 verschijnen.

6.2 Projecten gericht op bescherming

6.2.1 OBN Natuurmonumenten - door Jelger Herder

In het kader van OBN (Ontwikkeling + Beheer Natuurkwaliteit) voert Natuurmonumenten beheermaatregelen (zoals plaggen en het veranderen van het waterbeheer) uit in haar terreinen. RAVON is gevraagd voor reptielen, amfibieën en vissen de (mogelijke) effecten van de ingrepen in kaart te brengen. Hiervoor heeft RAVON in 2008 vijf terreinen van Natuurmonumenten bezocht en Natuurmonumenten geadviseerd over de te nemen beheersmaatregelen met betrekking tot het voorkomen van kwetsbare soorten en de aanwezigheid van geschikt habitat voor deze soorten. Behalve advies over de locaties die ontzien dienen te worden, heeft RAVON ook geadviseerd over de voor herpetofauna en vissen beste methoden voor de beheersingrepen (kleinschalig werken, gefaseerd werken en in de juiste periode werken).

Veldwerk in het Dwingelderveld (Foto Jelger Herder)

6.2.2 Verbinden heideterreinen Veluwe - door Ronald Zollinger

Vanuit het beheerplan Natura-2000-gebied de Veluwe is een rapport opgesteld waarin de kleine fauna van heideterreinen centraal staat. Het gaat dan om amfibieën, reptielen, dagvlinders, libellen, sprinkhanen, zweefvliegen en nog enkele andere insectengroepen. In hotspotkaarten zijn de belangrijkste gebieden voor deze soorten belicht en zijn praktische adviezen gegeven hoe de

leefgebieden beter met elkaar in verbinding kunnen worden gebracht. De trekker was RAVON namens de VOFF en verder namen de Vlinderstichting en EIS-Nederland er aan deel. Bij de opdrachtgever (provincie Gelderland) en de vele terreinbeheerders is het rapport bijzonder goed ontvangen en dit heeft inmiddels geleid tot diverse uitvoeringsmaatregelen of nadere concretisering daarvan.

6.2.3 Plan Vipera verbindt - door Ronald Zollinger

Het Plan “Vipera verbindt...” is een van de plannen die behoren tot de leefgebiedenbenadering, waarin soortenbeleid breder wordt opgepakt (meerdere soortgroepen tegelijkertijd) en samenwerkingsverbanden met veel organisaties worden aangegaan. RAVON heeft het voortouw in dit plan genomen. Het wordt uitgevoerd met de Bosgroep Noord-Oost Nederland, Landschap Overijssel, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, diverse landgoedeigenaren, particuliere eigenaren, FLORON, EIS-NL, en Vlinderstichting. Het plan kwam begin 2008 gereed en bestaat uit concrete uitvoeringsplannen om faunapopulaties en fauna die typisch is voor heideterreinen en hoogveentjes in een viertal gebieden in Overijssel te versterken en met elkaar te verbinden.

Faunapassage Beerze in aanleg (Foto J. Jansse)

Voortbouwend op het plan is geld aangevraagd bij LNV en de provincie om tot uitvoering te komen. Dat is gehonoreerd en een groot deel van de onderdelen uit het eerder genoemde plan is tot uitvoering gebracht in 2008, met een uitloop in 2009. Daaronder valt het verbinden van drie middelgrote heideterreinen bij Hardenberg, waarvoor flinke corridors zijn open gehakt in (productie)bos. Hout- en plaggenstapels zijn aangelegd om dekking en variatie in microklimaat te bieden voor vele soorten. Tussen Staphorst en de Haardennen is een stapsteen van 6 hectare aangekocht en ingericht. Dit alles is begeleid door aan het publiek (krant, voorlichtingspanelen in het veld, excursies) voorlichting te geven.

*Uitvoering Haardennen
(Foto G. Kragt)*

6.2.4 Oases van biodiversiteit Project kleine stilstaande wateren - door Ronald Zollinger

Het project Oases van Biodiversiteit is eind 2008 gehonoreerd (LNV-geld met cofinanciering vanuit provincie en partners) en zal in 2009/2010 worden uitgevoerd. Het is net als het project Vipera Verbindt een leefgebiedenbenaderingproject, maar in Oases staan de kleine wateren en de bijbehorende biodiversiteit centraal. Dat betekent veel aandacht voor amfibieën, libellen, maar ook van vleermuizen, tal van zeldzame plantensoorten uit de oeverzone en andere aan dit habitattype gebonden soorten. RAVON is trekker en werkt in nauwe samenwerking met de Vlinderstichting, Landschap Overijssel en vele terreinbeheerders/eigenaren. In drie provincies vinden concrete uitvoeringsmaatregelen plaats: Zuid-Holland in de Krimpenerwaard, Overijssel in Twente en Limburg rond de Doort. Het project haakt ook aan bij het European Pond Conservation Network (en genoemd LIFE + communicatieproject) en ligt deels in het verlengde van het LIFE AMBITION project.

6.2.5 Flevoland leefgebiedenbenadering - door Ronald Zollinger

De soortenbeschermende organisaties (SBO's) zijn gevraagd door de provincie Flevoland om de leefgebiedenbenadering uit te werken voor deze provincie, waarbij het ruimtelijke beleid wordt meegenomen. Dat beleid was al in vier parapluprojecten ondergebracht, namelijk waternetwerken langs de oostkant van de provincie, biodiversiteit verbonden, akkernatuur en de implementatie van het rugstreeppadden managementplan. De Vlinderstichting heeft namens de SBO's het voortouw genomen en dit plan uitgewerkt waarbij vooral visie en kansen in kaartbeelden zijn neergelegd en onderbouwd. In een workshop is dit verder bediscussieerd en afgestemd met de terreinbeheerders en de provincie.

6.2.6 Provinciale uitwerkingsplannen leefgebiedenbenadering - door Ronald Zollinger

Net als bij de uitwerkingsplannen voor Flevoland is gestart met het maken van uitwerkingsplannen voor de overige provincies. Hierbij geeft een projectteam bestaande uit SBO's (Soortenbeschermende Organisaties) en TBO's (Terreinbeherende organisaties) een advies op grond van haar kennis over de soorten en het terreinbeheer. In samenspraak met de afzonderlijke provincies wordt meekoppeling in de ruimtelijke ordening en het betrekken van andere actoren nagestreefd. Dit proces is eind 2008 opgestart en een eindrapportage zal er in april 2009 liggen. Onderdelen uit het project zijn: interactieve digitale kaart van soorten en maatregelen om globaal inzichtelijk te krijgen waar je wat kunt doen voor de 329 doelsoorten, workshops per provincie en interviews met diverse betrokken organisaties.

7 Thema Draagvlak

Als RAVON effectief wil zijn in de bescherming van haar soorten dan moet er bij specifieke doelgroepen voldoende draagvlak zijn om maatregelen te nemen.

7.1 Padden.nu - door Tamira Hankman

Eind 2007 is gestart met het project Padden.nu, een gezamenlijk initiatief van RAVON, Landschap Noord-Holland, KNNV en IVN. In februari 2008 is de gelijknamige website gelanceerd. Doel van het project is om werkgroepen die actief zijn bij het overzetten van amfibieën een ruimte te bieden waar kennis gehaald en gebracht kan worden, ervaringen met elkaar gedeeld kunnen worden en die samenwerking stimuleert. Daarnaast willen we nieuwe mensen betrekken bij de bescherming van amfibieën en huidige paddenoverzetters waar mogelijk werven als vrijwilliger (van RAVON). In 2008 hebben zich 35 werkgroepen, verdeeld over 10 provincies, aangesloten bij Padden.nu. Alleen uit de provincies Drenthe en Groningen ontbreken nog vertegenwoordigers. Achttien paddenwerkgroepen, met in totaal 23 trajecten, hebben het afgelopen jaar hun vangstgegevens doorgegeven via www.telme.nl. Op deze 23 trajecten samen zijn maar liefst 65.053 amfibieën overgezet. Zowel met de start van het project als met de resultaten in 2008 heeft RAVON vorig jaar meermaals het nieuws gehaald (o.a. de Volkskrant en de Telegraaf).

7.2 Praktisch natuurbeheer – door Jeroen van Delft en Edo van Uchelen

In 2008 is het meerjarig project Praktisch natuurbeheer: amfibieën en reptielen afgesloten. We kijken terug op een zeer succesvol verlopen project! In totaal zijn bijna 300 beheerders bijgepraat over natuurbeheer voor de herpetofauna. De opkomst bij de terugkomdagen in 2008 was, overeenkomstig de verwachting, wat lager dan bij de workshops in 2007. Opvallend was de hoge motivatie van de ‘terugkomers’ om daadwerkelijk aan de slag te gaan met beheersmaatregelen ten gunste van amfibieën en reptielen! Wederom waren er veel interessante vragen en discussies, met name over de Boswet, poelen en begrazing.

Het slotsymposium was met 180 deelnemers druk bezocht. Er waren interessante lezingen met o.a. nieuwe inzichten over heidebeheer (kleinschalig en rommelig), begrazing in de duinen (gaat best goed in combinatie met doornstruiken), cultuurlandschappen (werkt agrarisch natuurbeheer echt?), de Boswet (gebruik de Nota Open Bos!) en over de heikikker en levendbarende hagedis in laagveen (ze komen er voor, maar we weten er weinig van!).

*In de wandelgangen tijdens het slotsymposium
(Foto Jelger Herder)*

Er werd in een lezing van de Vlinderstichting ook ingegaan op de grote overeenkomsten in habitateisen van libellen en amfibieën enerzijds en dagvlinders en reptielen anderzijds. Voor ons zelf is het een erg inspirerende en leerzame manier van werken geweest. Ook wij hebben veel opgestoken van de deelnemers en hun ervaringen uit de praktijk van het natuurbeheer.

Enkele beheerders gaven naar aanleiding van dit project aan moeite te hebben met de aanbevelingen specifiek gericht op amfibieën en reptielen. Beheerders gaven ook aan dat het gangbare natuurbeheer nog steeds teveel gericht is op de vegetatie en broedvogels. Wat ontbreekt is een goede integrale cursus gericht op soorten in leefgebieden. RAVON heeft niet stilgezeten en met succes gewerkt aan een grote subsidieaanvraag: eind 2008 is het RDN-programma 'Praktisch natuurbeheer voor levensgemeenschappen' door LNV gehonoreerd met een flinke subsidie. Dit programma is ingediend door RAVON, in samenwerking met de Vlinderstichting, SOVON, FLORON, EIS-Nederland, de VZZ, de afdeling Milieukunde van de Radboud Universiteit Nijmegen en Stichting Bargerveen. De nadruk binnen dit programma zal liggen op overeenkomstige eisen van soorten uit bepaalde habitats, zodat goed en efficiënt beheerd kan worden. Op de website van RAVON leest u er in de loop van 2009 meer over.

7.3 Jaar van de kikker & het plonzenweekend – door Richard Struijk

Als reactie op de wereldwijde amfibieëncrisis, was 2008 uitgeroepen tot het jaar van de kikker. Hierbij hebben de Nederlandse dierentuinen, georganiseerd in de NVD, middels

© 2007 Max Velthuijs;
c/o Stichting Max Velthuijs

15.000 amfibieën geteld.

informatieborden en allerlei activiteiten ruim aandacht besteed aan amfibieën. Samen met RAVON en de KNNV is er ook aandacht voor de Nederlandse amfibieën gevraagd. Zo zijn er artikelen geschreven, excursies voor dierentuinbezoekers georganiseerd en is een amfibieëntelweekend, het Plonzenweekeinde, georganiseerd. Hierbij zijn mensen op 24 & 25 mei opgeroepen om amfibieën in hun omgeving te tellen en aan RAVON door te geven. Het Plonzenweekeinde bleek een groot succes met ca. 1000 deelnemers vanuit alle provincies. In totaal zijn ruim

7.4 Het verborgen bestaan van de gladde slang – door Arnold van Rijsewijk

Het door RAVON uitgegeven boek "Het verborgen bestaan van de gladde slang" biedt een unieke kijk in het mysterieuze leven van een bijzonder dier. Naast het verhaal worden op aparte pagina's wetenswaardigheden beschreven over gedrag, jaarritmiek, voortplanting, prooien, predatoren, hoe de soort gevonden kan worden en over het beheer van leefgebieden. Het boek bevat veel foto's.

Van dezelfde auteur verschenen eerder soortgelijke boeken over de levendbarende hagedis: "De tocht van een jonge hagedis" (2005) en over de rugstreppad: "Een rugstreppad in de polder" (2006). Het boek wordt verkocht via de RAVON winkel.

7.5 Projecten gericht op beheer of participatie

7.5.1 Advies poelopschoning Leemputten (NB) - door Richard Struijk

In opdracht van Natuurmonumenten is een advies opgesteld voor het (deels) opschonen van de Leemputten die dreigden dicht te groeien met lisdodde. Hierbij zijn zowel adviezen voor de poel gegeven als voor de directe omgeving. Doelsoort is de kamsalamander. In de naaste omgeving is ook de levendbarende hagedis aangetroffen.

7.5.2 Advisering Terlet – door Richard Struijk

In opdracht van Rijkswaterstaat is in 2006 een advies opgesteld om een doorsteek in het bermtalud van de A50 te maken, rekening houdend met aanwezige reptielen. Tijdens de uitvoering in 2008 heeft RAVON de werkzaamheden begeleid.

7.5.3 Advies faunavoorzieningen herpetofauna Ginkelsche Heide – door Richard Struijk

In opdracht van de provincie Gelderland is onderzoek verricht en een advies opgesteld voor het verbinden van de Ginkelsche- en Edesche Heide die door de N204 worden doorsneden.

7.5.4 Tijdelijke Natuur - door Ronald Zollinger

Stichting RAVON is door Bureau Stroming en Innovatienetwerk gevraagd om mee te denken over het concept Tijdelijke Natuur dat als conceptbeleidsnotitie door LNV is ontwikkeld. Belangrijk is de vraag hoe juridisch houdbaar het concept Tijdelijke Natuur is. Voor soorten zou het een groot pluspunt kunnen zijn als niet zo angstvallig met ruderaal terreinen wordt omgesprongen i.v.m. de Flora- en faunawet en dat er flexibeler geschakeld kan worden: het ene jaar broedplaats voor oeverzwaluw en rugstreeppad, het volgende jaar alles beton of asfalt. Er wordt gezocht naar meerwaarde voor Natuur, maar ook naar een flexibeler situatie voor projectontwikkelaars. Oftewel, biedt het concept Tijdelijke Natuur een win-win situatie en aan welke randvoorwaarden moet dit alles voldoen?

7.5.5 Gladde slangen in Noord-Brabant – Jeroen van Delft & Arnold van Rijsewijk

In 2008 is verder gewerkt aan de bescherming van en beheer voor de gladde slang in Noord-Brabant. Er loopt een project dat voorziet in voorlichting van en kennisuitwisseling tussen beheerders van gebieden met gladde slangen in de gehele provincie. Dit project wordt gefinancierd door de provincie Noord-Brabant. Er is een voorlichtingsbijeenkomst geweest en er is een nieuwsbrief uitgegeven. Daarnaast is er volop contact met de diverse beheerders. Speciaal voor de Kempen loopt er een project in samenwerking met de Bosgroep Zuid Nederland waarvoor ook financiering vanuit de provincie is verkregen. Dit project behelst de uitvoering van veel concrete maatregelen in het veld, stroomlijning daarvan tussen de verschillende aangrenzende beheerders en het opzetten van een monitoringprogramma. Ook hiervoor heeft een bijeenkomst plaatsgevonden en is er veel informeel contact geweest. De uitvoering van herstelmaatregelen zoals voorgesteld in het provinciale beschermingsplan voor de gladde slang (Van Delft & Van Rijsewijk, 2006) wordt mede door deze advisering en de vele contacten enthousiast ter hand genomen. Al vele hectares verboste heide zijn hersteld en meer dan 15 kilometer bospaden zijn van brede, open bermen voorzien. De reactie van de gladde slang op deze maatregelen wordt via de monitoring gevolgd. De eerste bemoedigende waarnemingen zijn al gedaan!

De vele activiteiten trekken ook de aandacht van beheerders van aansluitende Vlaamse gebieden en bij veel activiteiten waren dan ook Vlaamse beheerders aanwezig. Voor een groep Nederlandse en Vlaamse beheerders van het grensoverschrijdende Nationaal Park De Zoom-Kalmthoutse Heide is een speciale dag georganiseerd, waarbij de werkzaamheden in de Kempen bekeken zijn.

Voor de drukbezochte Brabantse Soortendag, georganiseerd door de provincie, is in het veld uitleg gegeven over de concrete herstelmaatregelen die worden uitgevoerd.

Excursie met beheerders naar werkzaamheden ten behoeve van de gladde slang in Noord-Brabant.

Foto: Arnold van Rijsenwijk

7.5.6 Animal Estates - door Tamira Hankman

RAVON heeft meegewerkt aan Animal Estates, een project van de Amerikaanse kunstenaar Fritz Haeg. De Amerikaan bouwt in diverse steden in de wereld ‘dierenhuizen’ voor dieren die in de stad leven (of leefden), maar daar steeds minder geschikt leefgebied vinden. In 2008 zijn in de stad Utrecht dierverblijven gebouwd voor een vijftal diersoorten, waaronder de bastaardkikker. Gedurende een vijf weken durende expositie in Utrecht is onder andere materiaal van RAVON en de bastaardkikker gepresenteerd. Op de openingsdag van de expositie heeft RAVON een workshop ‘amfibievriendelijke vijver aanleggen’ georganiseerd. Daan van der Elsen heeft toelichting gegeven over de aanleg van ringslangbroeihopen. De expositie is in totaal door ruim 400 mensen bezocht. In het kader van het project zijn ook een website (www.fritzhaeg.com), een veldgids, ansichtkaarten en voorlichtingsfilmpjes gemaakt. De filmpjes (met een optreden van één van de projectleiders van RAVON) zijn geplaatst op YouTube en zelfs op de Russische TV uitgezonden.

*Annemarieke Spitzen (links) tijdens een presentatie
(Foto Magali Meijers)*

8 Thema Internationaal

8.1 Wereldcongres Manaus - door Ingo Janssen

Van 17 tot en met 22 augustus bezochten Edo Goverse, Hielke Praagman, Ingo Janssen en Annie Zuiderwijk het 6th World Congress of Herpetology in Manaus (Brazilië).

Behalve een ideale gelegenheid tot netwerken en kennis verwerven, presenteerden Annie Zuiderwijk & Ingo Janssen als afsluiting van Annie's actieve carrière een poster over de resultaten van 14 jaar monitoren van reptielen in Nederland.

*Groepsfoto
(fotograaf niet bekend)*

8.2 Symposium ZSL Londen Engeland - door Annemarieke Spitzen

Tijdens het symposium *'Halting the global decline in amphibians. Research and practice'* is door RAVON een presentatie verzorgd. Het programma was divers en alle aspecten die (mede)verantwoordelijk zijn voor de massale wereldwijde achteruitgang van amfibieën werden besproken, zoals habitatfragmentatie, vervuiling, handel en ziektes. Tevens werd ingegaan op wat we kunnen doen, welke kennis we nu hebben en op welke manier organisaties die opkomen voor amfibieën zich kunnen professionaliseren.

8.3 Symposium ARG-UK – door Raymond Creemers

Begin februari is door RAVON een lezing gegeven op een symposium van de ARG-UK (Amphibian & Reptile Groups-UK), georganiseerd door onze Engelse zusterorganisatie Herpetological Conservation Trust. In een lezing werd toegelicht hoe in Nederland de monitoring en het verspreidingsonderzoek aan reptielen, amfibieën en vissen is ingericht en op welke wijze de Engelse collega's daar hun voordeel mee kunnen doen. De lezing werd afgesloten met een demonstratie van de mogelijkheden van www.telme.nl voor de invoer van gegevens uit geheel Europa. Deze demonstratie werd enthousiast ontvangen.

8.4 Congres Spanje - door Ronald Zollinger

Tijdens het European Pond Conservation Network (EPCN) congres te Valencia zijn twee lezingen gegeven door Ronald Zollinger en Wilbert Bosman over het LIFE AMBITION project (zie elders in dit jaarverslag). Een artikel op basis hiervan is inmiddels ingediend bij het wetenschappelijke tijdschrift Hydrobiologia voor een themanummer EPCN. Het abstract boek is te downloaden op: http://campus.hesge.ch/epcn/pdf_files/abstracts_Valencia08.pdf

8.5 Congres Duitsland - door Wilbert Bosman

Op 8 en 9 november was er in het Museum Koenig in Bonn een congres met als titel “Schlangennetz. Bitte nicht stören” over methoden voor veldherpetologie. De dagen zijn georganiseerd door de DGHT, NABU, LNU en NUA. Er waren 19 lezingen en zo’n 20 posters zijn er gepresenteerd. De lezingen varieerden van de nieuwe statistische ervaringen met de verwerking van data van verspreidingsgegevens tot zeer uitvoerige presentaties over het toepassen van methoden voor onderzoek aan amfibieën en reptielen als monitoring van reptielen in Natura-2000 gebieden. Er was één bijdrage uit ons eigen land door Harry van Buggenum over het gebruik van dicteerapparatuur voor onderzoek aan amfibieën.

8.6 Seminar LIFE Nature project in Eastern Baltic region - door Edo Goverse

Een afsluitende seminar “LIFE-Nature project: Protection of *Triturus cristatus* in Eastern Baltic region” is gehouden tussen 3 en 9 juni. Dit betrof een internationale aangelegenheid waarbij deelnemers uit Denemarken, Finland, Engeland, Slovenië, Letland en Nederland ervaring uitwisselden over met name knoflookpad en kamsalamander, monitoring in relatie tot Natura 2000. Nederland was vertegenwoordigd door Anton Stumpel, Jöran Jansse en Edo Goverse en allen hebben een lezing gepresenteerd. Tijdens het seminar werd ook veel veldinventarisaties gedaan op locaties waar LIFE-AMBION maatregelen waren uitgevoerd.

8.7 Veldtrip Kroatië – door Jelger Herder

Tijdens het SEH congres in Porto 2007 zijn er contacten gelegd met de Croatian Herpetological Society. Bij RAVON leefde al langer het idee om een buitenlandse veldtrip te organiseren voor medewerkers (vrijwilliger in eigen tijd). Doel van deze veldtrip was een bijdrage te leveren aan een lokale organisatie door slecht onderzochte gebieden te inventariseren en het uitwisselen van kennis. Begin september 2008 is RAVON met 11 personen voor ruim een week naar Kroatië geweest onder leiding van Dušan Jelić van het State Institute for Nature Protection. In het veld is gezocht naar reptielen, amfibieën en vissen.

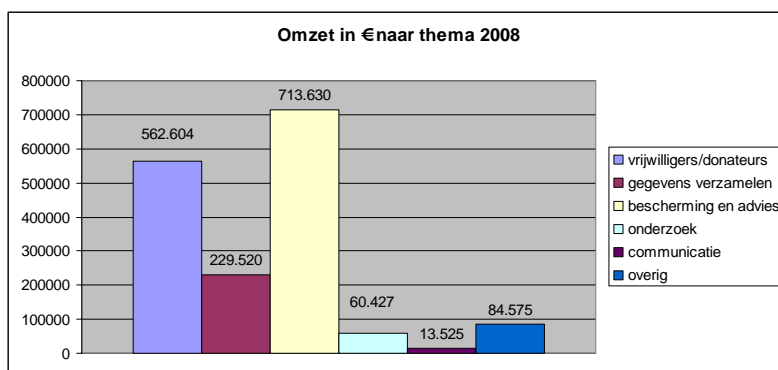

Veldtrip Kroatië en vierstreepslang (Foto's Jelger Herder)

9 Overige

9.1 Financiën - door Ans Elburg

De gezamenlijke omzet van RAVON Amsterdam en Nijmegen is gestegen: van € 1.277.000 in 2007 naar € 1.664.000 in 2008. De reserve van RAVON is toegenomen tot € 367.065 in 2008. De besteding van de gelden naar thema is weergegeven in onderstaande figuur. Wilt u meer weten over de financiën, dan kunt u contact opnemen met RAVON Nijmegen: 024-3653270. Een jaarrekening, bestaande uit de balans, de staat van baten en lasten en een toelichting, is beschikbaar. Tevens is er een samenstellingsverklaring van de accountant beschikbaar.

Toelichting bij figuur: ruim 40% van de post bescherming en advies is besteed aan daadwerkelijke uitvoering van projecten door bijvoorbeeld terreinbeheerders. Voor de thema's onderzoek en communicatie geldt dat deze bedragen hoger zijn dan hier gepresenteerd, maar die bedragen zitten versleuteld in vrijwilligers- en beschermingsprojecten.

9.2 Opdrachtgevers - door Ans Elburg

De opdrachtgevers (exclusief gegevensleveringen) alsmede subsidieverstrekkingen in 2008 waren: ACO (gift), Alterra, Arcadis, Bosgroep Midden Nederland, Bosgroep Noord Oost Nederland, Bosgroep Zuid Nederland, Coördinerend Orgaan Invasieve Soorten, De Vlinderstichting, Dienst Vastgoed Defensie, Ecogroen Advies, Financieel Economische Zaken dienstencentrum, Gegevensautoriteit Natuur, Het Natuurloket, Koeman en Bijkerk, Landschap Noord-Holland, Landschapsbeheer Nederland, Meerstad, Ministerie van Landbouw Natuur en Voedselkwaliteit, Nationaal Park De Zoom Kalmthoutse Heide, Natuurbalans-Limes Divergens, Nederlandse Vereniging Van Dierentuinen, de Provincies Flevoland Gelderland Limburg Noord-Brabant en Overijssel, Platform Soortenbeschermende Organisaties (PSO), Prins Bernard Cultuur Fonds, Rijkswaterstaat, STOWA, Royal Haskoning, Stichting FLORON, Stichting IKL, Stichting ter Bevordering Herpetologie, SOVON Vogelonderzoek, Strukton, Staatsbosbeheer, Veen Ecologie, Vereniging Natuurmonumenten, VSB fonds, VZZ, Wageningen Universiteit, de waterschappen Aa & Maas De Dommel Fryslân Rijn & IJssel Rivierenland Vallei & Eem Veluwe en Zuiderzeeland, Witteveen en Bos.

De Radboud Universiteit Nijmegen huisvestte het kantoor van RAVON Nijmegen en de Universiteit van Amsterdam huisvestte de RAVON Werkgroep Monitoring, waarvoor onze grote dank!

Wij zijn onze opdrachtgevers, subsidiegevers, de Radboud Universiteit en de Universiteit van Amsterdam zeer erkentelijk voor het in RAVON gestelde vertrouwen en de prettige samenwerking!

BIJLAGE 1 Publicatielijst

INHOUDSOPGAVE

1. ARTIKELEN
2. RAPPORTEN
3. STAGERAPPORTEN
4. RAVON UITGAVEN
5. RAVON STAND
6. RADIO EN TELEVISIE
7. TIJDSCHRIFTEN EN KRANTEN
8. CURSUSSEN EN WORKSHOPS
9. EXCURSIES
10. PRESENTATIES EN LEZINGEN
11. NCN-ACTIVITEITEN
12. OVERIG

1. ARTIKELEN

- Creemers, R., 2008. Verwechslung von Eiern der Ringelnatter (*Natrix natrix*) mit Kokons des Eichenspinners (*Lasiocampa quercus*). RANA 9: 32.
- Diepenbeek, A. van, 2008. De inheemse amfibieën en reptielen, hoe gaat het ermee? *Lacerta* 66, 6: 238-251.
- Diepenbeek, A. van, 2008. RAVON biedt basiscursussen. *Natura* 2008/6: 186. KNNV Uitgeverij, november 2008.
- Goverse, E. & M. Hilterman, 2008. Dikkopschildpad: een bijzondere dwaalgast in Nederland. *Ecologie & Ontwikkeling* jaargang 16, nummer 77:68.
- Janssen, I., 2008. Verbreitung und Bestandssituation der Ringelnatter (*Natrix natrix*) in den Niederlande. In: Blanke, I., A. Borgula & T. Brandt (Hrsg) *Verbreitung, Ökologie und Schutz der Ringelnatter (Natrix natrix Linnaeus, 1758)*. Mertensiella nr. 17, Supplement zu Salamandra: 31-37
- Janssen, I. & W. Völkl, 2008. Gibt es räumlich und zeitlich getrennte Teilhabitats der Ringelnatter (*Natrix natrix* Linnaeus, 1758)? In: Blanke, I., A. Borgula & T. Brandt (Hrsg) *Verbreitung, Ökologie und Schutz der Ringelnatter (Natrix natrix Linnaeus, 1758)*. Mertensiella nr. 17, Supplement zu Salamandra: 162-172
- Struijk, R.P.J.H., H. Zwartepoorte & E. Werkman, 2008. Jaar van de Kikker, doe mee aan het Plonzenweekeinde. *Natura* 2008/2: 58.
- Struijk, R.P.J.H. & L. Custers, 2008. Albinistische gladde slang op de Meinweg. RAVON 29: 20
- Verstrael, T.J., T.G.Y. van den Broek, J. Cronau, R. van Westrienen, W. Wiersinga & H.L. Schimmel-ten Kate, 2008. Nieuw perspectief voor bedreigde biodiversiteit? *De Levende Natuur* 109, 3, 136-139
- Water, E. van de & R. Zollinger 2008. De rugstreeppad als pionier in nieuwe aanpak Ruimtelijke Ordening. *De Levende Natuur* (209) 3
- Zollinger, R. & W. Bosman, 2008. LIFE project AMBITION herstelt leefgebieden van vijf bedreigde amfibiesoorten. *De Levende Natuur* 3, 122-125.

2. RAPPORTEN

- Bosman, W. & J. Zwanenburg, 2008. Behoud de IJsselvallei een rijk leefgebied. Bureaustudie naar de effectiviteit van de leefgebiedenbenadering voor het behoud van bijzondere soorten in het agrarisch cultuurlandschap in de Zuidelijke IJsselvallei. Stichting RAVON & Stichting Landschapsbeheer Gelderland.
- Bosman, W., 2008. Knoflookpad in Gelderland. Inrichtingsvoorstellen voor verbetering van het leefgebied in De Ziele, Zieuwent en Ewijk en onderzoek naar het voorkomen in Hattem en het Roeterinkbroek. Stichting RAVON. 27 p.
- Bosman, W. & R. Zollinger & J. Janse, 2008. LIFE AMBITION – Amphibian Biotope Improvement in the Netherlands. Monitoring in de periode 2004-2008. Stichting RAVON. Rapportnr. 2008-21. 100 p.

- Crombaghs, B. en W. Bosman Platform geelbuikvuurpad en vroedmeesterpad, 2008. Red. B. Crombaghs & W. Bosman. Nieuwsbrief geelbuikvuurpad en vroedmeesterpad, Jaargang 7 nummer 1.
- Delft, van, J. & W. Bosman, 2008. Allochtonous amphibians, reptiles and fish in the Netherlands; some examples with extermination. Timeless ecology: from seconds to centuries. Necov wintermeeting 2008, Antwerpen.
- Diepenbeek, A. van, en R. Creemers, 2008. Marketing Plan Capacity Building. Rapportnummer 2008-01 Stichting RAVON, Nijmegen
- Dorenbosch, M., N. van Kessel, F. Spikmans, J. Kranenbarg & B. Crombaghs 2008. Voorkomen van rivier- en beekdonderpad in Nederland. Natuurbalans - Limes Divergens BV & Stichting RAVON, Nijmegen
- Herder, J.E., 2008. Padden.nu 2008 - meer dan 100.000 amfibieën veilig overgezet! Rapportnummer 2008-14 Stichting RAVON, Nijmegen
- Herder, J.E., & K. Pluis, 2008. RAVON Hemelvaartweekend Noord-Holland 2008. Rapportnummer 2008-11 Stichting RAVON, Nijmegen
- Herder, J.E., 2008. Inventarisatie beschermde vissen met behulp van vrijwilligers in het beheersgebied van Waterschap Zuiderzeeland 2008. Rapportnummer 2008-17 Stichting RAVON Nijmegen
- Herder, J.E., A. van Rijsewijk, R.P.J.H. Strijk & R. Zollinger, 2008. OBN monitoring 2008 van reptielen en amfibieën in 5 terreinen van Natuurmonumenten. Rapportnummer 2008-15 Stichting RAVON Nijmegen
- Herder, J.E., 2008. Resultaten veldwerk t.b.v. de ontwikkeling van kansencarten voor beschermde vissoorten in Flevoland. Rapportnummer 2008-18 Stichting RAVON Nijmegen.
- Heuvel, van den, W., W. Bosman & F. Kuenen, 2008. Onderzoek naar het voorkomen van de hazelworm in een terrein van Defensie op de Reekse heide bij Schaijk. Stichting RAVON. Nijmegen. 15 p.
- Kessel, N. van, M. Dorenbosch, F. Spikmans, J. Kranenbarg & B. Crombaghs 2008. Jaarrapportage Actieve Vismonitoring Zoete Rijkswateren. Samenstelling van de visstand in de grote rivieren gedurende het winterhalfjaar 2007-2008. Natuurbalans - Limes Divergens BV & Stichting RAVON, Nijmegen.
- Kranenbarg J. , R. Struijk, E. Brokkelkamp, W. Kuijsten, F. Spikmans en P. Frigge, 2008. Verspreidingsonderzoek vissen 2007. Rapportnummer 2008-05 Stichting RAVON, Nijmegen
- Kuenen, F., A. van Diepenbeek en R. Creemers, 2008. Eindrapport Inhaalslag verspreidingsonderzoek reptielen en amfibieën 2007. Rapportnummer 2008-02 Stichting RAVON, Nijmegen.
- Kuijsten, C.W., J. Herder & J. Kranenbarg, 2008. Bijzondere vissoorten in Noord-Holland. Stichting RAVON, Nijmegen.
- Rijsewijk, A. van & A. M. Spitzen – van der Sluijs, 2008. De heikikker in Meerstad. Stichting RAVON, Nijmegen.
- Rijsewijk van, A. en Richard Struijk, 2008, Advies voor poelopschoning van de Leemputten, Rapport 2008-10, Stichting RAVON, Nijmegen
- Spikmans, F en R. van Eekelen, 2008. RAVON Vissenweekend 2007 Biesbosch. Stichting RAVON, Nijmegen.
- Spikmans, F, T. de Jong, F.G.W.A. Ottburg & J. Kranenbarg, 2008. Methodiek en richtlijnen voor verspreidingsonderzoek naar bittervoorn, kleine modderkruiper en grote modderkruiper. Stichting RAVON, Nijmegen.
- Spikmans, F. J. Kranenbarg, 2008. Methodiek en richtlijnen voor verspreidingsonderzoek naar beekvissen. Stichting RAVON, Nijmegen.
- Spikmans, F, 2009. Monitoring reptielen spoorlijn Maastricht – Lanaken 2008. Stichting RAVON, Nijmegen.
- Spikmans, F. & W. Bosman, 2008. Beheersplan voor reptielen op het spoortraject Maastricht – Lanaken. Stichting RAVON, Nijmegen
- Spitzen – van der Sluijs, A. M., 2008. De zandhagedis in een smalle duinenrij in Katwijk – resultaten 2008. Stichting RAVON, Nijmegen.
- Struijk, R., 2008. Een advies ter ontsnippering van de Ginkelsche en Edesche Heide. Fuanapassages voor herpetofauna. Rapportnummer 2008-16 Stichting RAVON, Nijmegen
- Struijk, R., 2008. Veldinventarisatie reptielen in Park Brederode (Bloemendaal) in 2008. Rapportnummer 2008-20 Stichting RAVON, Nijmegen

- Vries, H.H. de, Bremer, P. de Bruijn, B. Koks, B., Kragten, S., Rossenaar, A.J., Termaat, T., Zollinger, R. (2008). Uitwerking leefgebiedenbenadering Flevoland voor soorten. Rapport VS2008.038, De Vlinderstichting, Wageningen.
- Wallis de Vries, M.F., A. Boesveld, W. Bosman, M. Reemer, J.R. Regelink, A.J.G.A. Rossenaar, J.H.J. Schaminée & K. Veling, 2008. Verkenning Herstel Kleinschalige Lijnvormige Infrastructuur Heuvelland. De Vlinderstichting, Stichting RAVON, Alterra, VZZ, Floron, EIS. 55 p.
- Zekhuis, M. & A. M. Spitzen – van der Sluijs. 2008. Behoud de Eschmarke als een rijk leefgebied. Bureaustudie naar de effectiviteit van de leefgebiedenbenadering voor het behoud van bijzondere soorten in het agrarisch cultuurlandschap in de Eschmarke (Enschede). Studie in opdracht van LandschapsBeheer Nederland.
- Zollinger, R., R. Struijk en A. van Rijsewijk, 2008. Project “Vipera verbindt...”. Plan voor het verbinden van heide en hoogveentjes in Overijssel ten behoeve van diverse soortgroepen, Rapportnummer 2008-03 Stichting RAVON, Nijmegen
- Zollinger, R., Wallis de Vries, M.F., Reemer M. & A. van Rijsewijk (2008). “Veluwse heide verbonden”; Visie op hoe populaties van entomofauna en herpetofauna zijn te verbinden en te versterken binnen het Veluwe Natura 2000 gebied. VOFF-rapport 2007-010.

3. STAGERAPPORTEN

- Bakker, K. 2008. Het gebruik van plaatjes als hulpmiddel voor het waarnemen van reptielen in Nederland. Een literatuuronderzoek naar het gebruik en de toepassing van de plaatjesmethode. Van Hall Instituut, Leeuwarden & RAVON
- Christiaans, C., 2008. De grote modderkruiper, veldonderzoek in de Oude Rijnstrangen. Begeleider: Frank Spikmans
- Noort, B. van den., 2008. The development of the moor frog *Rana arvalis* in the national amphibian monitoring program in the Netherlands 1997 - 2007. Student report. University of Amsterdam (UvA), General Biology & Monitoring Network of Reptile, Amphibian & Fish Conservation Netherlands (RAVON)
- Noort, B. van den, 2008. The development of amphibian monitoring programs in Europe with regard to the implementation of the Habitats Directive. Student report. University of Amsterdam, General Biology (UvA) & Monitoring Network of Reptile, Amphibian & Fish Conservation Netherlands (RAVON)
- Pelzer, R. 2008. Het verzamelen van Amerikaanse brulkikkerlarven (*Rana catesbeiana*) in Belgische oppervlaktewateren. RAVON; Van Hall Instituut, Leeuwarden
- Plantaz, E.R., 2008. Sea Turtle Conservation Management at the Yucatan Peninsula, Mexico. Student report, Masters Programme Biological Sciences, Ecology and Evolution Specialisation, University of Amsterdam (UvA), the Netherlands & Monitoring Network of Reptile, Amphibian & Fish Conservation Netherlands (RAVON)

4. RAVON UITGAVEN

- Nieuwsbrief RDN-project nr. 1
- Delft, J. van & E. van Uchelen (Redactie). Nieuwsbrief Workshops praktisch natuurbeheer: amfibieën en reptielen nr. 2.
- Delft, J. van & E. van Uchelen (Redactie). Nieuwsbrief Workshops praktisch natuurbeheer: amfibieën en reptielen nr. 2.
- Delft, J. van & A. van Rijsewijk (Redactie). Nieuwsbrief gladde slang Noord-Brabant nr. 1.
- Goverse, E. (Redactie). Meetnet Amfibieën Mededelingen 22 (16p)
- Goverse, E. (Redactie). Meetnet Amfibieën Mededelingen 23 (20p)
- Herder, E & A. van Diepenbeek (Redactie). Paddenpraat 2008-1
- Herder, E & A. van Diepenbeek (Redactie). Paddenpraat 2008-2
- Jansen, I. (Redactie). Nieuwsbrief Meetnet Reptielen nr. 41 (24p)
- Jansen, I. (Redactie). Nieuwsbrief Meetnet Reptielen nr. 42 (16p)
- Jansen, I. (Redactie). Nieuwsbrief Meetnet Reptielen nr. 43 (16p)
- Kranenbarg, J. en R. Struijk, Nieuwsbrief verspreidingsonderzoek vissen 2(1)

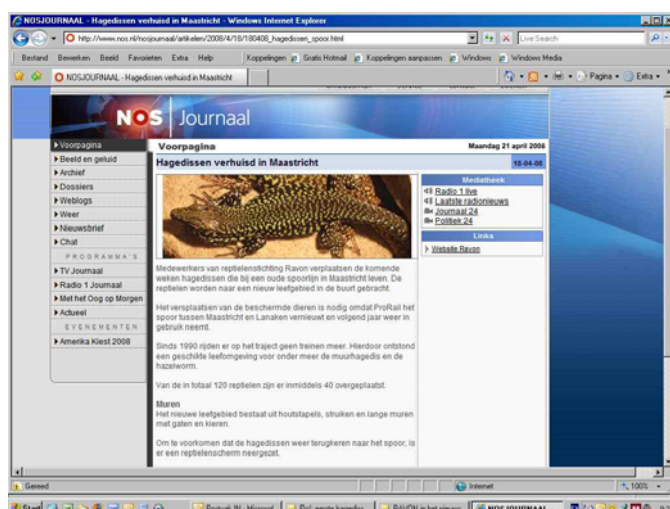
- Kranenbarg, J. en R. Struijk, Nieuwsbrief verspreidingsonderzoek vissen 2(2)
 Kranenbarg, J. en R. Struijk, Nieuwsbrief verspreidingsonderzoek vissen 2(3)
 Siebelink, B., W. Bosman & R. Zollinger, 2008. Folder Biotoopbeheer voor amfibieën. Hoe redt u de vijf meest bedreigde soorten?. (Folder gemaakt in het kader van het LIFE-AMBITION project)
 Spikmans, F., P. Veenlyet & J. Kranenbarg, 2008. Nieuwe namenlijst Nederlandse vissoorten; werkdocument. Stichting RAVON, Nijmegen
 RAVON Werkgroep Mintoring. Wervingsfolder; Zij tellen mee! Jij ook? Meetnet Amfibieën & Meetnet Reptielen.

5. RAVON STAND

- 9 februari Roermond, Genootschapsdag Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Arnold van Rijsewijk en Jelger Herder
 24 maart Hoenderloo, SBB Open Dag, Harm Hofman (RAVON vrijwilliger)
 30 maart Weerselo (Overijssel), informatiestand op Natuurexpo (Jöran Janse)
 25 mei Amsterdam, Dag van het Park, Kees Dekker (RAVON vrijwilliger)
 22 juni Arnhem, Jansdag georganiseerd door het Watermuseum en het bezoekerscentrum Sonsbeekpark, Fred Wielink (RAVON vrijwilliger) en Elvira Werkman
 23 en 24 aug. Lelystad, Vogelfestival (Jelger Herder, Annemarieke Spitzen, Rob van Westrienen, Koen Pluis, Kris Joosten)
 8 november Nijmegen, RAVON dag (Richard Struijk, Shannah Janssens, Tamira Hankman, Arnold van Rijsewijk, Peter Frigge, Ingo Janssen)
 29 november Nijmegen, SOVON dag, Jöran Janse, Jelger Herder, Jeroen van Delft en Tamira Hankman)
 29 november Antwerpen (B), HYLDA dag (Annemarieke Spitzen, Annemarie van Diepenbeek, Wilbert Bosman, Arnold van Rijsewijk)
 4 december Nijmegen, RDN Slotsymposium (Elvira Werkman, Tamira Hankman, Willem Kuijsten, Annemarieke Spitzen, Ingo Janssen, Edo Goverse)
 13 december Noord-Hollandse Natuurdag (Willem Kuijsten, Jan Kranenbarg)

6. RADIO EN TELEVISIE

- 25 februari Omroep Rijnmond radio, interview over project Padden.nu / paddentrek, Annemarie van Diepenbeek
 25 februari TELEAC, Radio 5, interview over project Padden.nu / paddentrek, Annemarie van Diepenbeek
 26 februari EO, Radio 5, programma voor senioren, interview over Padden.nu en paddentrek, Annemarie van Diepenbeek
 2 maart VARA Vroege Vogels radio, reportage: Op zoek naar de kamsalamander Landgoed Schaep en Burg, 's-Graveland, Annemarie van Diepenbeek
 25 maart VARA Vroege Vogels TV, reportage: Zoeken naar de kamsalamander in de Maashorst (N.O. Brabant), Sander Hunink (vrijwillig, RAVON werkgroep NO Brabant)
 21 april NOS Journaal – Hagedissen verhuist in Maastricht, Frank Spikmans

- 23 april OOG (Stadsomroep Groningen), interview over amfibieën van de stad, Stephan Huijgens (vrijwilliger), RAVON Groningen
- 13 mei VARA Vroege Vogels TV, reportage: Leefwijze adder, Dick van Dorp (vrijwilliger), RAVON / WARD, Drenthe
- 20 mei VARA Vroege Vogels TV, reportage over de boomkikker, Jannie Klein Lebbink (vrijwilliger)
- 21 mei Radio Utrecht, interview over Plonzenweekeinde, Richard Struijk
- 22 mei Omroep Texel radio, interview over Plonzenweekeinde, Richard Struijk
- 22 mei Megastad FM radio, interview over Plonzenweekeinde, Richard Struijk
- 23 mei RTL Editie.nl., interview over het Plonzenweekeinde, Richard Struijk
- 23 mei Omroep Gelderland radio, interview over Plonzenweekeinde, Elvira Werkman
- 24 mei Omroep Gelderland TV, interview over Plonzenweekeinde, Gerrit Kolenbrander (vrijwilliger)
- 24 mei Omroep Rijnmond radio, interview over Plonzenweekeinde, Elvira Werkman
- 24 mei NCRV, Radio 2, Cappuccino, interview over Plonzenweekeinde, Elvira Werkman
- 25 mei RTV Noord-Holland radio, interview over Plonzenweekeinde, Elvira Werkman
- 25 mei VARA Vroege Vogels radio, interview over Plonzenweekeinde, Richard Struijk
- 30 mei SBS Podcasting radio, interview over Plonzenweekeinde, Richard Struijk
- 11 en 13 juni NPS, Klokhuis, reportage over de bescherming van amfibieën in Nederland (uitzending voorjaar 2009), Richard Struijk
- 13 juni TELEAC, School-TV, rubriek Nieuws uit de natuur, reportage over de schimmel bij amfibieën, Frans Kuenen (herhalingen: 16, 18 en 20 juni)
- 30 september NCRV, Nederland onder water, reportage over vissen in het Harderbroek, Elsa Brokkelkamp en Jelger Herder
- 12 oktober VARA Vroege Vogels radio, reportage over natuurlijke vijvers, Richard Struijk
- 23 oktober Omroep Gelderland radio, interview over cursus Zoetwatervissen, Frank Spikmans
- 23 oktober VARA Vroege Vogels radio, interview over de ringslang, Ingo Janssen

Ploeg 2 doet een andere vondst: ondanks het late tijdstip (het is al aardig koud), vinden ze een prachtige, volwassen ringslang.

Het is een vrouwtje. Ringslangen zijn voor de mens niet giftig en bijten zelden, ze zijn dus niet gevaarlijk. Ze zijn beschermd, dus het is niet de bedoeling dat je doet wat professionele onderzoeker Ingo hier doet: de slang oppakken of op een andere manier verstoren.

- 25 oktober Omroep Gelderland TV, reportage over cursus Zoetwatervissen, Frank Spikmans
- december Gelderland radio, interview over resultaten Padden.nu, Jelger Herder

7. TIJDSCHRIFTEN EN KRANTEN

27 februari	De Stentor, regio NW Overijssel, Reddingsplan voor adder in Overijssel
april	Vele artikelen over muurhagedis verplaatsen in Limburg; NOS, RTL-nieuws e.d., persbericht van PRORail
8 april	De Stentor, regio Flevoland, Maaiklimaat kan beter voor de pad Grasduinen, vermelding Jaar van de Kikker & Plonzenweekeinde
april	Z-magazine Jrg 15 Nr1. (daklozenkrant). Interview met o.a. Ingo Janssen
mei	TELEAC Nieuwsbrief t.b.v. Schooltelevisie / Nieuws uit de Natuur, item over heide / adder, met het oog op de Tv-uitzending 23 mei, redactionele bijdrage van Annemarie van Diepenbeek
mei	TELEAC Nieuwsbrief t.b.v. Schooltelevisie / Nieuws uit de Natuur, item over Redt de Amfibiel, i.h.k.v. project 2008: het Jaar van de Kikker (RAVON, NVD en KNNV), met het oog op de Tv-uitzending van 13 juni 2008
mei	Bloemen & Planten, vermelding Jaar van de Kikker & Plonzenweekeinde
mei	Noorderland, vermelding Plonzenweekeinde
2 mei	De Stentor, Ringslang heeft het naar zijn zin in broeihoop in het Kuinderbos
21 mei	Groene Hart, 'Ga eens met je zaklamp 's avonds in je vijver kijken', Interview over Plonzenweekeinde, Richard Struijk
24 juni	De Gelderlander, Eerste Gelderse albino kikkers in Wageningen
26 juli	De Stentor, Zwolse Courant Hardenberg, Adder krijgt zonneterras. Artikel m.b.t. project "Vipera verbindt..."
26 juli	De Stentor, regio Vechtdal, Adder krijgt zonneterras
4 juli	De Gelderlander, Wegen en bebouwing bedreigen de kikker
29 juli	De Brug, Haardennen in gevaar, Artikel m.b.t. project "Vipera verbindt..."
1 augustus	De Stentor, regio Flevoland, Jonge ringslangen in Kuinderbos
4 augustus	De Stentor, regio NW Overijssel, Vroege slangen in Kuinderbos
19 augustus	Noordhollands Dagblad, Kikker eet goudvis
17 september	Vriendin, wekelijks magazine, reportage over vrouwen die werkzaam zijn in de natuur (en hun favoriete dier), Annemarieke Spitzen
6 december	Eindhovens Dagblad Plek voor knoflookpad in Deurne, Tamira Hankman
30 december	De Telegraaf, Ruim 100.000 padden en kikkers veilig overgezet, n.a.v. natuurbericht, Tamira Hankman
30 december	Trouw, 'Klaar-overs' redden duizenden padden en kikkers, Tamira Hankman
31 december	De Volkskrant, Rotterdam telde de meeste geweldsdoden, n.a.v. paddenoverzetten, Tamira Hankman

7.1 DIGITALE NIEUWSSITES

2008	40 natuurberichten op www.natuurbericht.nl (zie jaarverslag 3.9.2)
21 april	Nieuwspagina NOS Journaal, Hagedissen verhuisd in Maastricht
23 juli	Hardenberg.nu, Heidegebied Haardennen in gevaar
1 augustus	Flevopost.nl, Babyringslangetjes zijn er vroeg bij
4 augustus	Omroep Flevoland, Nieuws dichtbij, Bantringslangen twee weken eerder uit ei
13 augustus	Hardenberg.nu, Mensen zien dat de natuur hier verandert
1 november	VARA Vroege Vogels, Padden die geen padden zijn, Tamira Hankman
12 november	Nieuwsbrief EZNC, Hazelmuis en steenuil samen beschermd; Stg RAVON diende een groot project in 'Oasis van biodiversiteit', Tamira Hankman
25 november	Nieuwsbank, Nieuw leefgebied Knoflookpad in Cranendonck, Ecologische verbindingzone Strijper Aa gerealiseerd, Tamira Hankman
4 december	Goverse, E. & M. Hilterman. Dikkopschildpad: bijzondere dwaalgast in Nederland www.natuurbericht.nl

- 10 december BN De Stem, Een wonderbaarlijke visvangst, Over visexcursie RAVON in het Verdrongen Land van Saeftinghe en een aantal binnenwateren in oostelijk Zeeuws-Vlaanderen, Tamira Hankman
- 20 december Vara Vroege Vogels, Ruim 100.000 padden en kikkers veilig overgezet
- 24 december Goverse E. & J. Janse. Zoetwaterkreeft: Nieuwe bewoners, grote gevolgen? www.natuurbericht.nl
- 31 december Green.2 Padden en kikkers steken veilig over “Bijna 120 duizend kikkers, padden, salamanders en andere amfibieën zijn afgelopen jaar met hulp van vrijwilligers veilig de weg overgestoken. Dit blijkt uit gegevens van Stichting Ravon die onderzoek doet naar reptielen, amfibieën en vissen.” Tamira Hankman
- 9 december Groene Ruimte Investing van 250.000 euro in ecologische verbindingzone bij Deurne Over de knoflookpad. “De kosten worden mede gedragen door de provincie Noord-Brabant, het Brabants Landschap en de organisatie RAVON.” Tamira Hankman
- 30 december Novum 'Klaar-overs' redden duizenden padden en kikkers, “Bijna 120 duizend padden, kikkers, salamanders en andere amfibieën zijn dit jaar met hulp van vrijwilligers veilig de weg overgestoken. Dat blijkt uit tellingen van Stichting Ravon, dat reptielen en amfibieën onderzoekt.” Tamira Hankman
- 30 december RTL Nieuws.nl Padden geholpen door vrijwilligers. Padden en kikkers veilig de weg over. Tamira Hankman

Vermeldingen Plonzenweekeinde op volgende websites:

www.watchweb.nl; www.podiumonline.nl; www.knnv.nl; www.telmeer.telmee.nl; www.natuurbericht.nl; www.waarneming.nl; www.gifkikkerportaal.nl; www.natuurenmilieu.nl; www.natuurenmilieu.hyves.nl; www.njn.nl; www.wildzoekers.nl; www.mfgroningen.nl; www.natuurwacht.nl; www.eventnieuws.nl; www.buitengewoon.omroep gelderland.nl; www.regiohal.nl; www.deweekkrant.nl; www.leefco2neutraal.nl; www.vakwerkmagazine.nl; www.zuid-oostbrabant.bijhouders.nl; www.laatstenieuws.info; www.dierenpark-emmen.nl; www.artis.nl; www.zodiacnaturewatch.nl; www.eznc.org; www.gaiapark.nl; www.apenheul.nl; www.sovon.nl; www.naturadocet.nl; www.limburgs-landschap.nl; www.groningen.nl; www.npduinenvantexel.nl; www.nationaalpark.nl; www.natuurlijkbrabant.nl; www.npzk.nl; www.nieuwsbrief.ivntilburg.nl; www.home.planet.nl/~ivn; www.ivn-westfriesland.nl; www.ivnbernheze.nl; www.ivn.nl/leeknietap; www.home.hetnet.nl; www.ivn.nl/lunterenbarneveld; www.ivndrenthe.blogspot.com; www.knnv.nl/noordwesthoek; www.clubs.castel.nl/ivn-gron-haren; www.ivn.nl/oldenzaal; www.ivndiemen.web-log.nl; www.ivnweert.nl; www.steffieswereld.web-log.nl; www.ireneinhetatelier.web-log.nl; en websites KNNV en IVN Zwolle

8. CURSUSSEN EN WORKSHOPS

Terugkomdagen i.h.k.v. project Praktisch Natuurbeheer: amfibieën en reptielen, Jeroen van Delft en Edo van Uchelen

Cursusdag herpetofauna, herkenning, habitats, compensatie en mitigatie voor Bureau Koeman & Bijkerk BV, Jeroen van Delft, april 2008

Workshops gladde slang met beheerders uit de Kempen, Noord-Brabant en Zoom-Kalmthout, Jeroen van Delft en Arnold van Rijsewijk

Basiscursus zoetwatervissen. Zevenaar 25 oktober 2008, 18 deelnemers. Cursusleider: Frank Spikmans
Begeleiding van de eerstejaars UvA-biologie studenten tijdens de velddagen Flora- en faunacursus

9. EXCURSIES

- 13 maart Goverse, E. & I. Janssen. Amfibieën & Eindhoven. Poelenwerkgroep Eindhoven te Eindhoven.
- 14 maart Goverse, E., A. Zuiderwijk & I. Janssen. Amfibieënexcursie: zit de heikikker in Waterland? i.s.m. Staatsbosbeheer en J. Hamers van Landschapsbeheer Noord-Holland in het kader van de te schrijven Reptielen en Amfibieën Atlas-project Noord-Holland.

Foto Edo Goverse

- 18 maart Goverse, E. Opstartavond Poelenwerkgroep Het Gooi te Spanderswoud.
- 28 maart Kuenen, F.J.H & J.E. Herder. Heikikker en kamsalamander excursie Arkel en omstreken.
- 15 april Goverse, E. Excursie Het Rozenven met IVN-Roosendaal.
- 30 april Herder, J.E. & K. Pluis. RAVON Hemelvaartweekend Noord-Holland.
- 7 mei Jaar van de Kikker excursie voor vrijwilligers van Ouwehands Dierenpark, Blauwe Kamer, Arnold van Rijsewijk
- 8 mei Goverse, E. & I. Janssen. Rugstreeppaddenexcursie voor de Vrienden van Diemerpark, Amsterdam.
- 14 mei Jaar van de Kikker excursie voor vrijwilligers van Apenheul, Gerritsflesch, Arnold van Rijsewijk
- 17 mei Brokkelkamp, E. Visexcursie voor de Flevovissers – Hoge Vaart (Flevoland)
- 19 mei Goverse, E. & H. Praagman. Excursie met leden van 't Duumpje, Stichting Landschapsbeheer Zeeland (SLZ) en waarnemers Meetnet Amfibieën in de omgeving van IJzendijke i.s.m. T. Aernouts & A. Wieland.
- 21 mei van Rijsewijk, A. Jaar van de Kikker excursie voor vrijwilligers van Gaiapark, Brunsummerheide.
- 23 mei Uchelen, E. van Jaar van de Kikker excursie voor vrijwilligers van Dierenpark Emmen, Landgoed Scholtenszathe
- 24 mei Kuijsten – Ilperveld visexcursie
- 14 juni Janse, J. Visexcursie voor de Flevovissers – Natuurpark Lelystad (Flevoland)
- 17 juni Janssen, I. & E. Goverse. Amfibieën excursie Meertensgroeve UvA studenten.
- 8 juli Goverse, E. Amfibieënexcursie Texel met leden van IVN Texel.
- 12 juli Kuijsten, W. Visexcursie voor de Flevovissers – Knarbos (Flevoland)
- 16 augustus Janse, J. Visexcursie voor de Flevovissers – Hoge Vaart (Flevoland)
- 23 augustus Spikmans, F. (Zegen)visserij in uiterwaard wateren en de Waal.
- 13 september Brokkelkamp, E. Visexcursie voor de Flevovissers – Hollandse Hout (Flevoland)
- 11 oktober Herder, J.E. Visexcursie voor de Flevovissers – Toppad Urk (Flevoland)
- 17 oktober Janssen, I. & E. Goverse. Vuursalamanderexcursie Achterhoek i.s.m. J. Stronks.

EXCURSIES 2008 VERSPREIDINGSONDERZOEK		REPTIELEN & AMFIBIEËN	
Plaats	datum 08	organis. / exc.leider	Doelsoorten
Waterland	14-03-08	RAVON / Landschap NH	Ra
Vijfheerenlanden	28-03-08	RAVON Nijmegen	Ra, Bc
Noord-Brabant	29-3 e.v.	RAVON NB, P. Busink e.a., afd. NB	Lh
Gouda, Weegje, ZH	5-4-2008	R.Struijk, afd. ZH	Nn
Arrien, Vechtdal, Overijssel	15-04-08	M. Zekhuis & E.Pullen, afd. Ov.	Pf
Waterleidingduinen Amsterdam	19-04-08	RAVON / Landschap NH	Rr, Bc
Nieuw Wulven, (U.), Houten	19-04-08	afd. Utrecht, F. Brekelmans	Ra, Nn
Terletse Heide, Gld.	19-04-08	R. de Boer, afd. Gld.	div. soorten
Arrien, Vechtdal, Overijssel	25-04-08	E. Pullen, afd. Ov.	Pf
Castricum, Infiltratiegeb. PWN	26-04-08	RAVON / Landschap NH	Rr, Bc
Hemelvaartweekend	30-4-08 tot 4-5	RAVON / Landschap NH	Rr, Bc
Den Helder, Grafelijkheidsduinen	9-05-08	RAVON / Landschap NH	Bc, La
Lutterbergerven, Overijssel	16-05-08	E. Stegeman, afd.Ov.	div. soorten
Hollands Duin, ZH	16-05-08	Richard Struijk, afd. ZH	Bc, Ha
De Doorbraak, Overijssel	24-05-08	Eveline Stegeman, afd. Ov.	div. amf.
Gendringen, Oude IJssel	27-05-08	G. Kolenbrander, afd. Gld.	Tc
Hg.BuurloscheHeide/Schenkenshul	31-05-08	H. Hofman, afd. Gld.	Vb, Ca, La, Zv, Ra, Bc, Af
Rad.Kootwijk,Koefles+Gorselingskolkje	31-05-08	H. Hofman, afd. Gld.	div. soorten
Graafschap, Grote Veld	7-06-08	ism NM, G.Kolenbrander, afd. Gld.	Tc, Rl
Waterland en IJsselmeerdijk	7-06-08	RAVON/Landschap NH	Nn, Bc
Schokland, Flevoland	14-06-08	RAVON, A.v.Rijsewijk	Bc
Graafschap, Grote Veld	21-06-08	G.Kolenbrander, afd. Gld.	reptielen
Huizen, Limitische Heide	21-06-08	RAVON / Landschap NH	Zv, La
Winterswijk, oost. Achterhoek	5-07-08	J.Stronks & G.Kolenbrander, afd. Gld.	Tc
Santpoort, Duin en Kruidberg	12-07-08	RAVON / Landschap NH	Af, La
Overijssel, Bosw. Staphorst	25-07-08	A. Marissen, afd. Ov.	larven Tc, Rl
Twente, Enschede-Hengelo-Oldenzaal	26-07-08	J. Habraken, afd. Ov.	Tc larven, Rl
Kroondomein I	16-08-08	W. & A. de Wild, afd. Utr.	Ca, Vb, Nn, Af, Bc, La
Kroondomein II	23-08-08	P. Pfaff + R. de Boer, afd. Gld.	Ca, Vb, Nn, Af, Bc, La
Overijssel, regio Hardenberg	30-08-08	E. Pullen afd. Overijssel	Vb, Zv
Rozendaal/Plagdel	6-09-08	H. Hofman, afd. Gld.	Ca, Nn, La, Zv, Af, Vb
Nunspeet, Westeindse Heide	13-09-08	W. de Wild & P. Pfaff, afd. Utr/Gld.	Vb, Nn, Af, La, Zv

	EXCURSIES 2008 VERSPREIDINGSONDERZOEK	VISSSEN	
	Plaats	datum 08	
		organis. / exc.leider	
1	Brummensche Waarden, Gelderland	5-04-08	RAVON
2	Kuinderbos, Bant, Emmeloord, Flevoland	19-04-08	SBB
3	Stokebrandsweerd Zuthpen, Gelderland	10-05-08	RAVON
4	Hoge Vaart, Zeewolde, Flevoland	17-05-08	Flevolandschap - J. Reinhold
5	Ilperveld, Noord-Holland	24-05-08	Landschap Noord-Holland
6	Warsveld, Lochum, Vorden, Gelderland	7-06-08	Matthijs de Vos
7	Natuurpark Lelystad, Flevoland	14-06-08	Flevolandschap - J. Reinhold
8	Neede, Gelderland	5-07-08	RAVON
9	Knarbos, Knardijk, Lelystad, Flevoland	12-07-08	Flevolandschap - J. Reinhold
10	Schokland, Ens, Flevoland	16-08-08	Flevolandschap - J. Reinhold
11	Uiterwaarden Waal Gelderland	23-08-08	RAVON
12	Hollandse Hout, Lelystad, Flevoland	13-09-08	RAVON
13	Rijnstrangen Gelderland	20-09-08	Matthijs de Vos
14	Friesland	4-10-08	RAVON
15	Friesland	5-10-08	RAVON
16	Toppad, Urk, Flevoland	11-10-08	Flevolandschap - J. Reinhold
17	Zeeland	18-10-08	RAVON
18	Zevenaar, Gelderland	25-10-08	RAVON

10. PRESENTATIES EN LEZINGEN

- 28 januari Goverse, E. Meetnet Amfibieën: hoe en wat + aandachtspunten. Stichting RAVON, Nijmegen.
- 7 februari Lezing "Allochthonous herpetofauna and fish in the Netherlands and experiences with extermination", NECOV wintersymposium Timeless Ecology, From seconds to Centuries, Jeroen van Delft
- 7 februari Lezing "Monitoring and distribution surveys in the Netherlands" ARG-UK symposium Coventry, tevens demonstratie van www.telmeec.nl, Raymond Creemers
- 29 februari Goverse, E. Amfibieënmonitoring Texel. IVN Texel, Den Burg.
- 4 maart Goverse, E. & H. Praagman. Basiscursus Amfibieën. Poelenwerkgroep Het Gooi. 's Graveland.
- 6 maart Goverse, E. Amfibieën & Reptielen. IVN-Noord Holland Noord, Heerhugowaard.
- 13 maart Goverse, E. & I. Janssen. Amfibieën & Eindhoven. Poelenwerkgroep Eindhoven te Eindhoven.
- 13 maart Diepenbeek, A. van. Dialezing Reptielen van Nederland en Europa, IVN Veghel,
- 28 maart Diepenbeek, A. van. Dialezing Amfibieën van Nederland, KNNV Apeldoorn
- 3 april Diepenbeek, A. van. Dialezing Amfibieën van Nederland. Natuurwerkgroep Boxtel
- 3 april Presentatie amfibieën & ringslangen van Gouda voor Heemtuin Goudse Hout (Gouda), Richard Struijk
- 5 april Spikmans, F. Kamsalamanders in ZW-Salland. Van verspreidingsgegevens naar actieplan. Contactdag Overijssel
- 15 april Goverse, E. Algemene lezing over monitoren van amfibieën. Amfibieënwerkgroep Roosendaal, Roosendaal.
- 18 april Bosman, W. & B. Crombaghs. De vroedmeesterpad. Lezing voor het netwerk geelbuikvuurpad en vroedmeesterpad.
- 22 april Kikkerles voor groep 3 van de basisschool (NSV 2, Nijmegen), Raymond Creemers
- 26 mei Werkman, E. Voorlichting over werk RAVON, IVN Arnhem.
- 28 mei Ronald Zollinger & Wilbert Bosman. LIFE AMBITION, wat hebben we in Overijssel bereikt? Bezoekerscentrum NM De Lutte
- mei Ronald Zollinger & Wilbert Bosman. LIFE AMBITION, Amphibian Biotope Improvement in the Netherlands for five species. Mei 2008 tijdens EPCN congres, Valencia.

- 3 juni Bosman, W. & R. Zollinger. 3rd European Pond Conservation Network Workshop (EPCN) . Conservation of the common spadefoot (*Pelobates fuscus*) in the Netherlands: just digging ponds is not enough! Valencia, Spanje.
- 4 juni Spikmans, F. Sampling techniques for fish monitoring. Natuurmonumenten Tiengemeten
- 4 juni Kranenbarg, J. Vissen in het Haringvliet. Natuurmonumenten Tiengemeten
- 5 juni Goverse, E. National Amphibian Monitoring Program: the current status in the Netherlands. Otepää, Estonia.
- 6 juni Spikmans, F. Schepnetonderzoek door vrijwilligers. VSB Beursdag, Nijmegen
- 7 en 8 juni Diepenbeek, A. van. 3x presentatie Kikkers en Padden (in relatie tot tuinen). Tuinen van Appeltern.
- 13 juni Bosman, W. De geelbuikvuurpad. Lezing voor het netwerk geelbuikvuurpad en vroedmeesterpad.
- 25 juli Herder, J.E. Presentatie over atlasproject RAVON. KZN-wildlife, Zuid-Afrika.
- 7 augustus Struijk, R. Presentatie amfibieënpassages voor IVN-, KNNV- en gem. Bloemendaal.
- 17-22 augustus Zuiderwijk, A & I. Janssen, 2008. Results of 14 years Reptile monitoring in the Netherlands. Poster 6th World Congress of Herpetology, Manaus, Brasil.
- 20 september Spitzen, A. Presentatie vijver aanleggen & D. van der Elsken over aanleg ringslangenborihopen i.h.k.v. project Animal Estates, Casco Utrecht.
- 29 september Werkman, E. Basiscursus/lezing reptielen & amfibieën theorie voor IVN Natuurgidsen (in opleiding), Arnhem.
- 23 oktober Goverse, E. & I. Janssen. RAVON Werkgroep Monitoring. Zoologisch Museum Amsterdam te Amsterdam.
- 29 oktober Herder, J.E. Presentatie Natuurbeheer voor reptielen en amfibieën – Paddenplatform Noord-Holland, Castricum.
- 8 november Spikmans, F. Nieuw leefgebied voor de muurhagedis. Presentatie RAVONdag 2008, i.s.m. Denis Frissen
- 4 december Delft, J. van & E. van Uchelen. Project Praktisch natuurbeheer: amfibieën en reptielen; een terugblik. Lezing tijdens symposium Praktisch natuurbeheer: amfibieën en reptielen. RAVON, Nijmegen.
- 11 december Diepenbeek, A. van. Dialezing Reptielen van Nederland en de Europese vakantielanden. KNNV Devnter.
Kranenbarg, J. Natuurkwaliteit beken en polderwateren Natuurbalans 2008

11. NCN-ACTIVITEITEN

- Creemers, R.: Amphibians and reptiles in river systems. 15 feb. 2007 College voor studenten milieukunde in de collegereeks "Ecology and Management of Large Rivers 2007/2008".
- Delft, J. van: Gastcollege voor het vak Water- en natuurbeheer voor Biologie- en Milieukundestudenten aan de Radboud Universiteit Nijmegen over PGO's verspreidingsonderzoek, monitoring en wat met verzamelde data gedaan kan worden.
- Spikmans, F. & R. Creemers; Cursus Biodiversiteit Radboud Universiteit Nijmegen, Ecologie en bemonstering van vissen en amfibieën.

12. OVERIG

- Expositie Amfibieën van Nederland: foto's van de 16 soorten afgedrukt op A0, Nederlands Watermuseum te Arnhem, meivakantie tot oktober 2008. Jelger Herder.
- Expositie Amfibieën van Nederland II: 30 foto's van alle amfibieën van Nederland in Natuurhistorisch museum Natura Docet te Denekamp. Juni tot begin 2009. Jelger Herder.
- Namens PSO opstellen van reactie op de LNV beleidslijn herintroducties diersoorten, Jeroen van Delft & Rob van Westrienen
- Tekstadviezen boek KNNV Addergebroed, Jeroen van Delft
- Tekstadviezen boek ProBos, Jeroen van Delft
- Tekstadviezen boek Monica Wesseling, Jeroen van Delft
- Tekstadviezen ringslangfolder gemeente Gouda, Richard Struijk
- Boek: november 2008: Het verborgen bestaan van de gladde slang, Arnold van Rijsewijk